

Títol de la tesi doctoral:

**Modernització i pervivència de la
vila rural com a subjecte històric
durant el segle XX:**

**Les festes de Sant Antoni i el cant de
l'argument a la vila d'Artà a Mallorca.**

**Universitat de Barcelona.
Facultat de geografia i història.
Departament d'Història Contemporània.
Món Contemporani: Bienni 2000-2002**

Doctorand: Antoni Vives Riera.

Directors: Mary J. Nash Bladwin
Andreu Mayayo Artal

5- La feina dels folkloristes.

(Les festes de Sant Antoni i els arguments des de l'òptica del regionalisme romàntic)

Aquest capítol és una introducció a l'objecte d'estudi de la nostra investigació en el sentit més restringit del terme. Això vol dir que amb el present text ens introduïm a les festes de Sant Antoni a Artà i a la tradició dels arguments que s'hi han cantat al llarg del segle XX; tot plegat plantejat des de la perspectiva que li donen les hipòtesis que guien la nostra investigació. És a dir, ens plantejam una primera aproximació a les festes de Sant Antoni a als arguments com a mecanismes de la reproducció de la vila rural com a subjecte històric al llarg del segle XX. Pensam que la manera més adient d'introduir el nostre objecte d'estudi al lector és precisament de la forma que en primer terme sembla més fàcil i immediata; això vol dir a través dels textos descriptius que en diferents moments del segle XX s'han encarregat d'escriure varis folkloristes locals. Es tracta dels textos que de qualque manera han condicionat l'escassa bibliografia acadèmica sobre el tema, i a partir dels quals ens podem fer una primera idea sobre allò en què consistia la festa i l'argument.

Així mateix, en aquest capítol intentam anar més enllà de la simple reproducció d'exercicis de descripció ja realitzats, i també fem una anàlisi d'aquest tipus de font secundàries, tant pel que fa al seu text com al seu context. En aquest sentit, la informació que disposam en el text també constitueix una crítica de les fonts a les qual fem referència.

Pel que fa a l'anàlisi dels textos en els quals s'han descrit les festes de Sant Antoni i la tradició dels arguments, l'hem complementat amb l'anàlisi d'altres textos de caràcter més literari generats des dels mateixos cercles intel·lectuals i a partir de les mateixes perspectives ideològiques. D'aquesta manera prosseguim aprofundint en l'anàlisi començada en capítols anteriors dels estereotips positius i negatius ha partir dels quals s'ha representat històricament la pagesia. Encara que en el plantejament inicial de la nostra investigació aquests exercicis d'anàlisi puguin semblar accessoris i injustificats, la raó per la qual els fem és perquè s'han revelat com a molt pertinents i necessaris en la mesura que ha avançat la investigació. Així, en la mesura que anem exposant els resultats de la feina empírica de la nostra investigació en els propers capítols i en les conclusions finals, comprovarem que la representació estereotipada i alteritzant que històricament s'ha fet de la pagesia des d'altres sectors socials, ha esdevingut clau en la reproducció de la vila rural com a subjecte històric al llarg del segle XX.

L'anàlisi del context històric en el qual diferents folkloristes locals varen realitzar les descripcions de les festes de Sant Antoni i els arguments que hem utilitzat per introduir-mos-hi, no només ens serveix per a fer la crítica d'aquest tipus de font, sinó que també constitueix una segona part de l'exposició del context històric general de la vila d'Artà durant el segle XX, i complementa l'anàlisi històrica de la modernització del món rural mallorquí des de finals del segle XIX.

Finalment, hem d'assenyalar que a partir de la realització d'aquests exercicis d'anàlisi i contextualització hem generat la informació necessària no només per fer la crítica dels textos realitzats pels folkloristes com a font secundària de la nostra investigació, sinó per fer-la igualment respecte a d'altres tipus de font, sobretot pel que fa a les diferents capçaleres de premsa que hem consultat. D'aquesta manera, hem de ressaltar que en el present capítol aprofundim tant en la personalitat i l'entorn sociocultural dels principals informadors que ens han donat un testimoni útil per a la nostra investigació, com en les característiques i el context històric dels exemplars de premsa que hem utilitzat. No fa falta dir que l'anàlisi de contextualització de totes les fonts utilitzades, apart de les mateixes pleguetes dels arguments, figura a l'apèndix final del conjunt del text de la tesi doctoral.

Des de finals del segle XIX, i sobretot des de principis del segle XX, les festes de Sant Antoni a la vila d'Artà, juntament amb el ritual del cant de l'argument que s'hi feia, varen cridar l'atenció de molts folkloristes i etnògrafs. La tradició apareix descrita al *Costumari Català* de Joan Amades (1950: 1, 507). Però temps abans varis erudits amb una relació estreta a la vila d'Artà, com Andreu Ferrer o Rafel Ginard, ja havien fet des dels mercats lingüístics de l'alta cultura, una primera valoració positiva d'aquests actes com a tradició a conservar. Així mateix, la visió que aquests autors ens han donat de les festes de Sant Antoni i la tradició dels arguments, ha estat realitzada a partir d'un exercici de selecció d'aquells elements d'aquests rituals que més esqueien amb la imatge que volien donar de la població pagesa d'Artà. Es tracta sobretot d'una visió romàntica de les tradicions populars i locals d'Artà en el qual els veïnats i veïnades de la vila d'Artà han estat representats com a exemple de puresa i innocència moral del món rural, en contrast amb la corrupció i l'ambició associada a la ciutat moderna.

Les festes de Sant Antoni i els arguments.

L'any 1917 va aparèixer publicat a la revista artanenca *Llevant* un article en el qual es feia una ressenya més o manco acurada dels diferents actes que conformaven les festes de Sant Antoni a

Artà.¹ Es tracta de la primera descripció sistematitzada de la festa que va sortir publicada. L'article estava firmat amb el pseudònim *Ali-Baxà*. Aquest era el pseudònim amb el qual firmava Andreu Ferrer els seus articles periodístics i els seus treballs com a folklorista. Don Andreu —conegut popularment com “es mestre Sacristà”— era un mestre jove de 30 anys fill d'una família menestrala acomodada de la vila. Durant els darrers 10 anys havia exercit com a mestre a la vila menorquina de Migjorn Gran. Quan va escriure l'article acabava de tornar a Artà, la seva vila natal (GEM, 1989: 5, 278). Ell i Segundo Díaz eren els dos mestres de l'Escola Nacional de nins. Durant els seus anys d'estudi de magisteri a Ciutat—Palma— havia estat en contacte amb il·lustres representants dels cercles culturals i literaris de l'anomenada “Escola Mallorquina”, com per exemple Francesc de Borja Moll o Miquel Ferrà (Sancho, 1984: 10). El contacte amb aquests sectors de l'alta cultura mallorquina, d'ideologia regionalista i

¹ FERRER, A. 1917. “La festa de Sant Antoni”, a *Llevant*, núm. 3 i 4, 27 de gener i 10 de febrer de 1917. Un altra article del mateix autor amb una descripció de la festa molt semblant fou FERRER, A. 1922. “La festa de Sant Antoni de Viana a Artà” a *Tresor dels avis. Revista d'etnologia, mitologia i folklore de Catalunya i les Illes Balears*, núm. 2, febrer de 1922.

catòlica, va propiciar que Andreu Ferrer començàs la seva tasca autodidacta com a folklorista durant la seva estança a Menorca, recollint cançons i rondalles.

Va ser en la seva vessant de folklorista que Andreu Ferrer va publicar la descripció de la festa de Sant Antoni a la revista *Llevant*. En aquest article va classificar i tipificar per primera vegada l'activitat de la festa. Va dividir-la en quatre grans actes: la “vuitada”, els “foguerons”, la “covalcada” i l’“argument”

Per la vuitada el nostre etnògraf entenia la setmana anterior al dia de la festa –17 de gener— en la qual era permès als infants i adolescents de la vila fer sonar corns i picarols pels carrers. Andreu Ferrer ens fa saber que durant aquesta setmana es començaven a cantar les tonades i les cançons associades a la festa. La vuitada culminava el dia abans de la festa –el dissabte de San Antoni— quan al dematí sortia la colla de dimonis” i els diferents càrrecs de l’obreria a fer els “acaptés” pels carrers de la vila. Fer els acaptés consistia en demanar les almoines necessàries per finançar la festa i gestionar el culte a la imatge de Sant Antoni a l’església parroquial durant tot l’any. Les obrieres eren institucions que normalment canalitzaven les iniciatives laiques en la organització i gestió de la parròquia en diàleg amb el clergat (Puigvert, 1986: 100). La funció concreta de la obreria de Sant Antoni a Artà era l’organització de la festa i la gestió del culte al Sant. Per aquesta raó els càrrecs de l’obreria rebien el privilegi de poder captar en nom seu. Per altra banda, la colla de dimonis estava conformada per dos homes que s’amagaven a davall d’una màscara demoníaca i un tercer emmascarat caracteritzat com el Sant. Ferrer descriu els dimonis com a *dos homos vestits amb una tela de sac pintada de color de foc, amb serps i caps de mort, amb una carota de lo més fea i amb un banyam de dos o tres pams duguent amb ses mans una colosal canya fèl·lera*.²

² FERRER, A. 1917. *Op. cit.*

Dins l’apartat dels *foguerons* Andreu Ferrer hi incloïa en el seu article tota l’activitat festiva duta a terme el dissabte de la festa una vegada s’havia post el sol. Hi descrivia l’anomenada “acompanyada a completes” per part de la colla de dimonis i la banda municipal als diferents càrrecs de l’obreria. El trajecte de l’acompanyada es feia des de la posada del obrer major –la “casa des trull”— fins a l’església parroquial, on els càrrecs de l’obreria havien d’assistir a “completes”. Les completes eren uns cants religiosos que conformaven la darrera part de l’ofici diví amb el qual s’acabaven les hores canòniques que els eclesiàstics havien de recitar i cantar en alabança a les virtuts del Sant.³ En haver acabat les completes, el nostre folklorista ens situa l’acte dels foguerons pròpiament dit. En aquest acte s’encenien grans caramulls de llenya pels carrers i places de la vila. En els foguerons la gent s’ajuntava per consumir aliments altament calòrics i begudes alcohòliques fins ben tard.

El tercer acte que Andreu Ferrer va tipificar en el seu article a *Llevant* és la *covalcada*. Aquest acte començava cap a les vuit del dematí del dia del Sant –el diumenge de Sant Antoni. Es tractava d’una desfilada de bestiar equí en la qual tenien gran protagonisme els pagesos que vivien escampats per tot el territori del terme municipal. Segons la descripció de Ferrer, en un moment donat, la desfilada s’organitzava en una processó que rebia el nom d’“acompanyada a beneïdes”. La processó estava encapçalada pel penoner que duia la bandera de l’obreria o penó, seguit d’un carretó on hi anaven els diferents càrrecs de la institució, la colla de dimonis i, finalment, els diferents estols de cavallers que la custodiaven. La processó era tancada per la colla de cantadors que més tard cantarien l’argument. La colla de cantadors podia anar cavalcant o en un carretó ornamentat. A la processó, la colla de dimonis escenificava les temptacions que tenia

³ GILI, A. 1997. *Sant Antoni Abat, festa popular d’Artà*. Palma: Documenta Balear, p. 95

Sant Antoni al desert d'Egipte, amb la victòria final del bé sobre el mal. El propòsit principal de la desfilada i la processó era beneir els cavalls i els muls a la Plaça Major amb aigua consagrada al Sant. Es tracta de l'acte conegut amb el nom de "beneïdes". Es creia que aquest ritual protegia el bestiar de malalties i altres desgràcies. L'esdeveniment acabava amb una missa solemne al temple parroquial.

El quart i darrer acte amb el qual Andreu Ferrer va organitzar la seva descripció de la festa és el cant públic de l'argument a la Plaça Major. El cant era dut a terme per quatre joves amb bona veu –"cantadors". Un argument és descrit a l'article de Ferrer a *Llevant* com una crònica rimada de tots els fets més importants que havien esdevingut a la vila l'any abans a la festa. Havia d'estar compost per un poeta oral generalment analfabet –"glosador".

A la primera descripció sistemàtica d'Andreu Ferrer, li seguiren varies descripcions semblants per part d'altres folkloristes o periodistes lligats de qualque manera a la vila d'Artà. L'any 1928, un jove pare franciscà de 29 anys anomenat Rafel Ginard en va fer una de nova que sortí publicada sota el pseudònim *Fèlix* també a la revista *Llevant*.⁴ Ginard havia nascut a la vila de Sant Joan, però des de feia quatre anys exercia la seva tasca com a religiós al convent dels pares franciscans de Sant Antoni de Pàdua a Artà (GEM, 1989: 6, 260; Rosselló, 1999: 38). La seva activitat com a folklorista més coneguda ha estat la recopilació del *Cançoner Popular de Mallorca*.⁵ Per altra banda, la seva descripció de la festa de Sant Antoni prenia un estil més literari que l'anterior però seguia el mateix esquema que la de Ferrer.

Hem d'esperar fins a 1947 perquè un nou clergue amb inquietuds cap al camp del folklore –Andreu Caselles–

tornàs a publicar una nova anàlisi descriptiva de la festa.⁶ Un article de les mateixes característiques firmat per Cristòfol Carriò aparegué al diari *Baleares* l'any 1973.⁷ Finalment, ha estat l'any 1997 quan un altre mossèn artanenc – Antoni Gili— ha publicat la descripció de la festa al llarg de la història més extensa i completa tot seguint els passos dels seus predecessors.⁸

A la publicació primigènica d'Andreu Ferrer, les restants descripcions que hem comentat només afegeixen uns pocs actes complementaris que per qualque motiu mestre 'Sacristà' va oblidar o ignorar. Es tracta per una part de l'anomenat "ball de Sant Antoni" que se celebrava durant la revetlla de la festa a la "casa des trull". Per altra banda, alguns d'aquests articles també ens donen notícia d'una processó que es feia el diumenge de la festa a mitjan capvespre i en la qual es portava la imatge del Sant.

El ball de Sant Antoni va deixar de celebrar-se a principis de segle XX i pareix ésser que durava tota la nit fins a missa primera de l'endemà. Es començava una vegada el foc dels foguerons havia perdut força i consistia en una subhasta de dones joves altament regulada i ritualitzada amb el propòsit de trobar parella femenina per ballar. La processó va deixar de fer-se cap a mitjan segle XX.

Tot i que la tradició de cantar l'argument a les festes de Sant Antoni a Artà ha sofert certs canvis al llarg de la història, els elements de continuïtat –al manco des de la segona meitat del segle XIX— han estat els suficients com perquè els diferents acadèmics i erudits que s'han fixat amb aquest ritus l'hagin definit de manera molt semblant. Una de les descripcions més antigues que tenim dels arguments l'hem trobada al diari de Palma *Última Hora* el qual l'any 1897 es feia ressò del fet que a les festes de Sant

⁴ GINARD, R. 1928. "La festa de Sant Antoni Abat", a *Llevant*, 31 de gener, 10 de febrer i 29 de febrer de 1928.

⁵ GINARD, R. 1966. *Cançoner popular de Mallorca*. 4 vols. Mallorca: Moll.

⁶ CASELLES, A. 1947. "Costumbres típico-religiosas de Mallorca. La fiesta de San Antonio Abad en Artá", a *El amigo del pueblo*, 1 de febrer de 1947.

⁷ *Baleares*, 18 de gener de 1973

⁸ GILI, A. *Op. cit.*

Antoni a Artà s'havien cantat *rústicos romances que son una revista completa de todos los acontecimientos habidos en el pueblo durante el año anterior, y constituye una verdadera delicia para la generalidad de los oyentes*.⁹ Així, observam que segons aquesta documentació allò que caracteritzava de manera més acusada un argument és que es tractava d'una crònica en vers dels esdeveniments més importants que havien passat a la vila d'Artà durant l'any anterior.

Per altra banda, el pare franciscà Rafel Ginard coneixia la tradició de l'argument des que es va establir a Artà l'any 1924. En la seva descripció de la festa de Sant Antoni que va publicar a la revista *Llevant*, Ginard fa una definició molt senzilla d'allò que considerava que era un argument: *un bocí d'història posada en rims*.¹⁰ Tanmateix, en la seva cèlebre recopilació del *Cançoner popular de Mallorca* aquest autor feia una definició més acurada quan ens donava notícia que *per Sant Antoni Abat, els glosadors d'Artà componen s'argument, una llarga processó de cançons amb tonada pròpia, on se fa la història del poble, durant l'any transcorregut*.¹¹ Ginard posava èmfasi en els glosadors – poetes orals reconeguts com a tals a la vila d'Artà— com els autors d'aquestes cròniques rimades.

Més recentment, Antoni Gili – prevere, folklorista i continuador de la tasca del pare Ginard en la recopilació de cançons populars— ha descrit aquesta tradició de manera molt semblant, com una *petita narració o crònica local posada en vers per un glosador que, amb molt d'enginy, ens conta alguns dels fets més importants succeïts en el nostre poble durant l'any. L'argument surt el dia 17 de gener, festa de Sant Antoni Abat, i es refereix sempre a l'any immediatament anterior; o sigui, canta la temporada*

passada.¹² Segurament és pel fet que a l'argument es canten els esdeveniments que s'han donat a Artà durant el cicle anual que també s'han conegut com les “cançons de sa temporada”.

Des de l'àmbit acadèmic dels estudis en literatura oral els investigadors que s'han fixat en la tradició dels arguments, l'han definida pràcticament en els mateixos termes. Segons Jaume Guiscafrè *l'argument és un glosat narratiu en què es retreuen els fets més destacats del poble ocorreguts l'any anterior* (2000: 110). Per altra banda, Antoni Serrà Campins destaca el caràcter popular i l'esperit crític dels arguments: *l'argument era una crònica popular consistent en una narració en vers que comentava amb esperit crític els esdeveniments més rellevants que havien tengut lloc al municipi durant l'any que tot just havia acabat* (1996: 39). Observam, per tant, que les tímides aproximacions que s'han fet a la tradició de l'argument des de l'àmbit acadèmic donen una visió d'aquest costum que en principi no difereix gaire d'aquella que ens han donat els erudits folkloristes al llarg del segle XX.

Una altra de les característiques definitòries de l'argument que sembla que tothom a coincidit a assenyalar són els trets formals de les seves cançons que des de ben antic han estat conjunts octosíl·labs de sis versos amb rima a-b-b-a-a-b. Com a exemple de les mencions a aquest aspecte de la tradició de l'argument que cap dels autors citats no ha oblidat a constatar ens pot servir la descripció que Rafel Ginard en va fer a la revista *Llevant* l'any 1928: *L'argument és una sèrie llarga de cançons de sis mots o versos octosíl·labs que consonen el primer amb el quart i quint i el segon amb el tercer i sisè*.¹³

Respecte a la tradició dels arguments també hem d'esmentar que a principis del segle XX, el seu cant de no era una tradició exclusiva de la vila

⁹ *La Última Hora*, 22 de gener de 1897

¹⁰ GINARD, R. 1928. *Op cit.*

¹¹ GINARD, R. 1960. *El cançoner popular de Mallorca*. Palma: Moll, p. 93.

¹² GILI, A. 1997. *Sant Antoni Abat, festa popular d'Artà*. Palma: Documenta Balear, p. 129

¹³ GINARD, R. 1928. *Op cit.*

d'Artà, sinó que aquest ritual també s'acostumava a dur a terme a les viles veïnades de Capdepera i Son Servera on glosadors d'allà acostumaven a compondre els arguments propis del seu municipi. Tenim testimonis de l'existència d'aquesta tradició a Son Servera l'any 1901 a través de la premsa,¹⁴ encara que segons el folklorista Joan Servera, cap a l'any 1922 el costum de cantar-lo ja s'havia perdut.¹⁵ Pel que fa a l'argument de Capdepera, s'ha conservat el que es va cantar l'any 1921 el qual fou compost pel glosador Miquel Siquier 'Prima' i publicat a la revista *Llevant*.¹⁶ Es tracta d'un argument amb uns formulismes, un to i una estructura molt semblants als que per aquella època es cantaven a Artà.

A part d'aquests trets més formals dels texts dels arguments que sembla que coincidien amb els glosats equivalents de les poblacions veïnades, no podem oblidar que l'argument també era un ritual que s'escenificava a un moment concret de les festes de Sant Antoni a la vila d'Artà. Resseguint l'article de Ferrer de 1917 deduïm que l'argument era cantat públicament per quatre homes joves amb bona veu anomenats "cantadors". Els cantadors de l'argument havien estat elegits pel glosador que l'havia compost i s'havien d'haver après de memòria el glosat dies abans de cantar-lo. El cant es feia el dia del Sant a la Plaça d'Espanya—coneguda popularment com la Plaça major— just després de l'acte de la *covalcada* i la benedicció del bestiar. Els diferents estols o grups de cantadors participaven a la *covalcada* juntament amb el glosador i una vegada havia finalitzat aquest acte es dirigien a l'esmentada plaça per cantar l'argument davant el públic expectant. Encara que era tradicional que els estols de cantadors de l'argument es presentassin cavalcant muls o cavalls, a principis de segle XX sovint es presentaven tots junts a dedins d'un

carro ornamentat especialment per a la ocasió i estirat per una somera.

Ferrer va descriure l'acte del cant de l'argument de la següent manera: *Acabada la cavalcada, sense davallar de les bísties o damunt els carros, se planten en la plaça i allà cada estol canta d'aturats el seu argument, voltats de gent que escolta en gran atenció [...] Asseguts formant un quadrat, mirant-se la cara de dos en dos, el colze dret damunt el genoll respectiu, aguantant-se la galta alta i la mà, ulls baixos i pausadament, amb una tonada típica enlloc més, ni en altra temps cantada, van descabdellant sense interrupció l'argument.*¹⁷ D'aquesta descripció del ritual del cant de l'argument podem destacar el fet que els cantadors cantaven d'esquena al públic, per la qual cosa era la paraula cantada i els continguts de les cançons, allò que de veres capatava l'atenció del públic assistent a l'acte. Així, l'escenificació teatralitzada de l'acte del cant de l'argument tenia una importància secundària i marginal.

De la descripció de l'acte del cant de l'argument que va fer el pare Ginard en el seu *Cançoner popular de Mallorca*, no podem treure gaire informació. Així mateix, aquest autor ens comenta que després d'aquest primer cant els cantadors i el glosador que ha compost l'argument s'oferien per cantar-lo a cases particulars a canvi de regals o doblers per un espai de temps que s'allargava fins a carnestoltes.¹⁸ De totes maneres, aquest mateix autor feia l'any 1928 una descripció més acurada en els seus articles sobre la festa de Sant Antoni que sortiren publicats a la revista *Llevant*: *Després que el bestiar ha rodat, una bella estona, la illeta de la plaça [...], tothom s'arremolina a l'entorn dels cantadors qui alcen la veu part damunt aquella maror de gent i cada final de vers, acabat en sec, fa l'efecte d'una aresta tallant o d'un caire agut de pedra viva. Allò és un acaramiullament de carn humana i els balcons, els terrats i les finestres n'estan plens que no poden més. Els cantadors exerceixen una meravellosa*

¹⁴ Mallorca Dominical, 3 de febrer de 1901.

¹⁵ SERVERA, J. 1922. "Devoció de Mallorca a Sant Antoni. Comunicació de Son Servera", a *Tresor dels avis*. núm. 1, p. 60.

¹⁶ *Llevant*, 18 i 25 de febrer de 1922.

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ GINARD, R. 1960. *Op cit.*, p. 93

*atracció damunt els que escolten i per això s'hi acosten sense voler i, si troben obstacles, permaneixen en actitud d'un qui té un gran desig insatisfet.*¹⁹ Observam com Rafel Ginard posava èmfasi en la seva descripció del cant públic de l'argument en l'atenció que posava el públic a l'hora d'escoltar les cançons.

Del testimoni de Ginard també sabem que l'argument solia ser cantat en privat uns pocs dies abans a ca'l batle i ca'l rector perquè posassin les objeccions que trobassin al text del glosat i donsassin permís perquè fos cantat en públic el dia de la festa: *Un parell de dies abans de la festa ho duen a la censura, vull dir, van a cantar l'argument an el batle major perquè si hi ha res que esmenar el ho faça avinent.*²⁰ D'aquesta manera no hi ha dubte que històricament la revisió del text del glosat per part de les autoritats oficials de la vila ha estat considerat un requisit intrínsec a la tradició dels arguments.

Tot plegat ens fa pensar que des de principis de segle XX sempre hi ha hagut un gran consens a l'hora de fer una primera definició descriptiva d'allò en què consisteix un argument. Pareix que no hi ha volta de fulla. Així mateix, un argument no és una crònica en vers qualsevol sobre allò que ha passat a Artà durant l'any anterior, sinó que ha de seguir uns patrons de composició i respectar unes normes convencionalment establertes perquè sigui identificat com a tal. A l'hora de definir els principals trets de l'argument s'ha donat especial importància a la organització dels seus continguts en la descripció del esdeveniments transcorreguts durant la temporada passada. Segons els testimonis de la primera meitat del segle XX els temes que tractava la crònica eren gairebé sempre els mateixos.

En una crònica de la festa de Sant Antoni a Artà publicada a *Mallorca Dominical* l'any 1901 el repàs dels temes tractats per l'argument era bastant ambigua: *l'argument glosa la bona anyada, mitjana o dolenta que ha tingut el*

*poble, de les desgràcies que hi ha hagudes i de les principals festes que durant l'any s'han celebrades.*²¹ Més tard, l'any 1917, Andreu Ferrer va fer una descripció més acurada dels continguts dels arguments al conjunt d'articles que va dedicar a les festes de Sant Antoni a la revista *Llevant*. Segons aquest autor als arguments *s'noten les pluges, calabruixades, tempestats, torrentades i vents de cada un dels mesos de l'any, com també el comportament del camp, les malures, collita, etc. Tampoc deixa de consignar les desgràcies, citant els noms; i les sorts, les bregues importants, ferides, el moviment polític, l'entrada d'un rector nou, la venguda del bisbe, l'estat de població amb els naixements morts i matrimonis, etc.*²² D'aquesta manera, podem pensar que a principis del segle XX la meteorologia, l'anyada agrícola, les desgràcies, com per exemple accidents i altres successos, i els esdeveniments que se succeïen al voltant de les institucions de la parròquia i el municipi, eren els eixos temàtics al voltant dels quals girava la narració en vers de l'argument.

Pel que fa als continguts de l'argument, Andreu Ferrer també donava notícia en el seu article de tot una sèrie de versos amb els quals s'havia d'encapçalar i cloure el glosat. Aquestes fórmules representen encara ara en l'actualitat els protocols a la pràctica obligatoris a l'hora de realitzar l'argument. El començament d'un argument havia de ser segons Ferrer de la següent manera: *La primera glosa d'aquesta composició sol consistir en demanar a Déu inspiració i sabiduria per no errar; la segona demana llicència per cantar-la al senyor rector i al batle major; la tercera benevolència a l'auditori i a la quarta s'entra en matèria.*²³ Comprovam en aquest fragment com el permís de la màxima autoritat religiosa de la vila —el rector de la parròquia— i el de la màxima autoritat civil —el batle— eren requisits indispensables per poder cantar públicament l'argument. Per tant, hem de

¹⁹ GINARD, R. 1928. *Op cit.*

²⁰ *Ibid.*

²¹ Mallorca Dominical, 3 de febrer de 1901.

²² FERRER, A. 1917. *Op. cit.*

²³ *Ibid.*

tenir en compte que els continguts de la crònica rimada no eren lliures de tot.

Per altra banda, Ferrer també esmentava en el seu article els versos amb els quals se solien finalitzar els arguments: *En el final se demana també perdó als oients, se sol dir la classe i edat dels cantadors i a voltes fins les senyes personals; i a la darrera, fent vots per encontrar-nos tots un dia a la Glòria, acaben sempre amb el darrer vers que diu “diguem visca Sant Antoni!”*.²⁴ D'aquests versos finals deduïm que en cap moment l'argument era anònim, sinó tot el contrari, el nom del glosador que el componia i dels cantadors que el cantaven quedava ben explícit en el text de les cançons.

Més tard, el pare Ginard esmentava molt ràpidament a la seva introducció al *Cançoner popular de Mallorca* que els aspectes que tocaven les cançons de l'argument eren sempre de caire religiós, agrícola, meteorològic, social i municipal.²⁵ Així mateix, anys abans Rafel Ginard ja havia fet un repàs més profund als continguts acostumats a l'argument en la descripció de la festa de Sant Antoni que va publicar a *Llevant: Comencen la glosada invocant el sant nom de Déu, ab jove pincipium, que diria el suavíssim Virgili, i demanant llicència al senyor batle i al senyor rector per poder cantar l'argument. I segueixen per la meteorologia que tant preocupa an els pagesos. Diven si va ploure abastament o no per abeurar els sementers; si caigué neu i escuixà les oliveres que són tan trencadisses; quines maltempsades hi hagué; si els torrents sortiren de mare i feren sagaralls o si el temps fou eixut i els ennigulats borrers que només mostraren l'aigua sense donar-ne; si la calor fou carregada i l'hivern dur i aspre. Tot seguit passen revista an els arbres dient si la boira va esporgar la florida dels cirerers; si els olivars estaven gaire untats d'oliva, quin esplet feu es pomeral o si sortí fallit i si fruitaren els garrovers, les figueres i els ametlers. I no s'obliden de si els sembrats goixaren, criaren cuc, o*

foren envaïts de cugula i jui; si l'any va ser buit o al revés, tan ple que hagueren d'engrandir els graners i sitges i apuntalar la sala perquè no s'esbucàs en greu ruïna; si sortí pastura per al bestiar, an-a quin preu anava i de quines malalties fou apassionat. Ni deixen de consignar si els bracers tengueren feina i les desgràcies que ocorregueren: un dit escapçat, una cama trencada, un peu engrunat; els incendis; bregues notables, millores públiques, anomenant-t'ho tot, peça per peça sense ometre ni un detall que puga interessar als venidors; els naixements, defuncions i matrimonis; i, finalment, declaren com han nom els quatre cantadors de l'argument i qui l'ha dictat, acabant sempre amb aquestes o paraules que tothom respecta com si fossin d'un sagrament: “diguem visca Sant Antoni!”.²⁶ Tot i la llargària d'aquesta descripció, sembla que no ens dona massa informació nova respecte a les anteriors només el detalls dels diferents eixos temàtics que han estat considerats propis dels arguments.

Aquest darrer escrit publicat l'any 1928 ja fa menció d'un apèndix que s'adjuntava a l'argument que es coneixia com “ses cançons de ses fadrines” en el qual el glosador criticava l'aspecte i el comportament del jovent de la vila, sobretot de les al·lotes joves: *Com a apèndix a la glosada hi sol haver les cançons de les fadrines i aquí hi surt si van engomades per enganar els bergantells, si duen les faldes així o allí, si es tonen la cabellera que abans servia d'ornament i ara la consideren una nosa, si se destrueixen i afollen la cara amb pesta de ca l'adroguer...*²⁷ Hem de reparar com en aquest aspecte ja no coincideixen les descripcions dels continguts dels arguments que varen fer Andreu Ferrer, per la qual cosa podem pensar que va ser una novetat que es va introduir en qualque moment entre 1917 i 1928.

No obstant això, seguint la tradició de Ginard i Ferrer, Antoni Gili ha fixat més recentment els continguts de

²⁴ *Ibid.*

²⁵ GINARD, R. 1960. *Op cit.*, p. 93.

²⁶ GINARD, R. 1928. *Op cit.*

²⁷ *Ibid.*

l'argument com una cosa que no ha canviat amb el pas del temps. Ho ha fet de la següent manera: *el contingut de la glosada és sempre el mateix i seguint un ordre preestablert. Comença invocant a Déu i a la verge i demanant permís a les autoritats locals (batle i rector). Segueix amb l'exposició dels fenòmens meteorològics, o sigui, si ha plogut molt o poc, si hi ha fet neu, o ventades d'aquelles que arrabassen els arbres i enfonsen les naus, etc. Parla tot seguit de la collita, tan important per als pobles rurals; i dels arbres fruiters. Després, i amb la mateixa classe d'estrofes, s'ocupa dels preus que han duit el bestiar (porcs, mens, etc.); de les desgràcies personals [...]; de les festes; dels moviments de població (naixements, matrimonis, morts); i acaba citant els noms dels cantadors de l'argument; la despedida sol ser amb un "visca Sant Antoni".*²⁸

Jaume Guiscafrè per la seva banda és més prudent que Gili a l'hora de descriure els continguts de l'argument però així mateix destaca la seva regularitat en el temps i la seva estructuració en apartats diferenciats: *la distribució dels continguts ha estat sempre més o menys la mateixa i des de fa anys s'ha regularitzat en aquests apartats: [...] els incidents meteorològics; el curs de l'anyada agrícola i notícies sobre el bestiar; les desgràcies més rellevants que hi ha hagut; les festes; una secció de temes variats, en què solen aparèixer —encara que no necessàriament— les gloses més crítiques amb la gestió municipal i d'altres d'abast no estrictament local, i els moviments de població registrats: naixements, casaments, defuncions i balanç global d'habitants respecte l'any anterior [...]. Com apèndix i introduïda a principis de segle XX, hi ha una secció anomenada 'des ses fadrines' o 'des jovent' amb gloses destinades a criticar sistemàticament els modes i les modes de la joventut* (2000: 110-111)

Tanmateix, talment com ja intueix el mateix Guiscafrè, aquesta estructura aparentment immutable s'evidencia

clarament canviant quan se sotmet a l'anàlisi empírica. Es tracta d'una qüestió que aquest mateix autors han reparat i no amaguen de tot. Per exemple Antoni Gili ha assenyalat que la introducció de l'apartat dels temes variats és més o manco recent: *en els temps actuals, els glosadors han introduït de posar algunes cançons de temes variats.*²⁹ En aquest sentit, també ha esmentat el debat sobre la possible supressió o no de l'apartat sobre les desgràcies.³⁰

Guiscafrè per la seva banda, apart d'assenyalar que l'apèndix amb cançons sobre el jovent es va introduir a principis del segle XX, ha observat que a mesura que la societat artanenca anava canviant i s'anava desagraritzant, els apartats sobre l'anyada anaven cedint protagonisme al dels temes variats: *Avui en dia l'activitat agrícola és irrellevant en l'estructura socioeconòmica de la vila [...] la diversificació més gran de la feina i l'aparició de noves ocupacions ha fet que els interessos, els desitjos i les pulsions dels artanencs siguin més diversos i, consegüentment, menys compartits. Una bona mostra de tot això que dic és que el nombre de gloses de la secció 'temes variats' s'incrementa d'any en any, a la vegada que disminueix el de secció de 'l'anyada'. Canvien els interessos i per tant, canvien els continguts del glosat* (2000: 131). Nosaltres per la nostra banda, hem reparat per exemple la supressió de momentània de l'apartat de les festes a l'argument de l'any 1962.³¹ És per això que hem de tenir en compte en tot moment que els arguments sempre han presentat variacions i irregularitats.

Si fem una examen empíric dels continguts dels arguments al llarg de la història,³² ens donarem compte que el primer argument, la plegueta del qual mostra una clara estructuració en apartats

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Ibid.*

³¹ Femenies, 1962-63.

³² A l'apèndix del present text exposam un esquema dels canvis de l'estructura temàtica dels texts dels arguments que s'ha produït al llarg dels segle XX (p. 788)

²⁸ GILI, A. 1997. *Op cit.*, p. 131.

diferenciats és el de 1934.³³ En aquest argument, les cançons es disposen en cinc grans grups temàtics. En el primer grup sense títol trobam els formulismes d'entrada i les cançons de contingut meteorològic. Sota el títol “Cançons de s'anyada” trobam la descripció de l'anyada agrícola i la ressenya dels preus del bestiar. Amb el títol “Cançons de ses festes” s'agrupaven les cançons en les que es relataven les principals celebracions locals. En les cançons de “ses desgràcies” trobam les dedicades a descriure els accidents i malalties patides per les persones de la vila. L'argument en sentit estricte es cloïa amb el recompte de naixements, matrimonis i defuncions, i els formulismes de sortida del glosat. Finalment, hi apareixia un apèndix amb el títol “Cançons de ses fadrines” amb les gloses que s'avenen a aquesta temàtica de crítica al comportament i l'aspecte del jovent.

Sabem que aquesta estructura temàtica va tenir una certa continuïtat al llarg del segle XX, la qual cosa s'exemplifica en la següent cançó extreta de l'argument de 1959 en la qual es descriuen els continguts que se suposava que s'havien d'incloure en un glosat com aquest:³⁴

*He començat sa glosada,
tot lo quant sabré diré,
desgràcies, festes també,
sa temporada i s'anyada
i perquè surtia acertada
es jovent a lo darrer*

Encara que sense cap títol que encapçalàs els diferents apartats, ni cap cançó introductòria que els enumeràs, a arguments tan primerencs com el d'en Toni 'Xoriguer' de 1922 el glosat ja venia clarament estructurat en diferents grups temàtics. En aquest cas era el mateix glosador qui s'encarregava en el conjunt de les cançons d'introduir cada apartat. Només com a exemple podem citar la següent cançó que clou l'apartat sobre

l'anyada d'arbres fruiters i introdueix l'apartat dels preus dels productes de primera necessitat:³⁵

*De ets abres acabaré
i prendrem altres medides;
vos direm des comestibles
sa baixada que tengué,
es bestia lo primé,
es calçat i ses farines.*

Els aparats en els quals el glosador va estructurar de manera voluntària i conscient el seu glosat aquell any són la temporada –continguts meteorològics—; l'anyada –sobretot de cereals i llegums—; l'anyada d'arbres fruiters; els preus dels comestibles –bàsicament bestiar, calçat i farines—; les festes; la guerra del Marroc –sempre des del punt de vista de les seves conseqüències locals a Artà amb relació a les desgràcies ocorregudes als soldats nascuts a la vila—; i les “averies” o desgràcies patides pels veïnats i veïnades d'Artà. El recompte final de naixements, matrimonis i defuncions apareix a aquest argument com un més dels formulismes de clausura del glosat. Finalment, apareixen a la plegueta dos apèndixs. Un titulat “Cançons de la Mare de Déu” dedicades a la Verge de Sant Salvador, patrona de la vila. L'altra és l'acostumat conjunt de cançons sobre els costums i modes adoptats pel jovent. Observam en aquest exemple que l'estructura dels continguts és significativament diferent a l'estructura descrita com la pròpia del segle XX per Antoni Gili o Jaume Guiscafrè. Apart de les cançons de caràcter religiós que figurem a l'apèndix, bastants comuns en aquesta època, criden l'atenció les cançons dedicades a contar les vicissituds dels soldats artanencs a la guerra del Marroc i les accions de suport a viudes i familiars dutes a terme a la vila. Es tracta d'un apartat que és de per sí mateix conjuntural i efímer. És per això que pensam que hem de tenir en compte que tot i seguir uns patrons mínims, els continguts dels arguments han anat canviant al llarg de la història.

³³ Sureda, 1934-35.

³⁴ Terrassa, 1959-60: 6

³⁵ Sureda, 1922-23: 29.

Acabam de veure per tant com només fent una ullada comparativa a les descripcions dels continguts dels arguments realitzades pels folkloristes al llarg del segle XX amb relació als continguts mateixos que s'evidencien empíricament en les pleguetes dels arguments que s'han conservat, ja es pot veure clarament com l'esforç en fixar un llistat de continguts com a propi de la tradició de l'argument independentment del moment històric ha estat en va davant l'evidència del canvi continu en els temes que han tractat aquests glosats. Aquest fenomen també es pot veure clarament pel que fa als canvis soferts en els actes de les festes de Sant Antoni al llarg del segle XX. Pel que fa a la festa de Sant Antoni, hem vist que els folkloristes més primmirats incloïen com a actes típics de la festa certs rituals que a principis del segle XX ja havien desaparegut, expressant en certa manera un desig de recuperar-los. Així, els diferents actes que conformaven la festa també varen canviar amb el temps i el debat entre quins eren aquells que s'havien de fixar i tipificar com els propis de la festa era obert a opinions diferents.

De totes maneres, gairebé totes aquestes publicacions i autors que hem comentat segueixen els mateixos patrons descriptius. L'excepció és sens dubte els treballs que des de l'àmbit acadèmic han fet Jaume Guiscafrè i en certa mesura també la feina d'Antoni Gili que mostren un enfocament més historicista de l'objecte que estudien. Tanmateix, tots sense exclusió segueixen els patrons d'anàlisi que en el seu moment varen fixar les descripcions d'Andreu Ferrer i Rafel Ginard. Aquesta casta d'anàlisi es caracteritza pel seu caràcter descriptiu i per donar una visió atemporal de les tradicions que tracta. S'estableix un model de festa que es considera "vertader" o "autèntic" i, per tant, s'essencialitza la tradició en uns paràmetres que consideren eterns. Es tracta d'una característica comú en els estudis de folklore: *un rasgo de la tarea folclórica es la aprehensión de lo popular como tradición. Lo popular como*

residuo elogiado: depósito de la creatividad campesina, de la supuesta transparencia de la comunicación cara a cara, de la profundidad que se perdería por los cambios "exteriores" de la modernidad (García Canclini, 1990: 195). En una actitud clarament nostàlgica, la preocupació dels folkloristes sempre ha estat rescatar allò que és més antic i "autèntic" d'una festa per impedir que la modernització de la societat en canviï les seves formes.

A la vegada que es congela el temps i la dinàmica històrica de la festa, en la majoria d'estudis de folklore podem observar un esforç per esborrar qualsevol influència exterior a la particularitat local. Com si es tractàs de fer una fotografia, es dona una visió sense moviment de la festa a la vegada que s'exclouen de manera selectiva aquells elements que no entren dins l'enquadrament. En una actitud de rescat d'allò que és més ancestral, la feina dels folkloristes fixa la tradició a partir dels testimonis més antics i dels records més tendres que es tenen de la festa. En aquest sentit, en el seu estudi de les festes de Sant Antoni a tot Mallorca, el folklorista Gabriel Llompart es centrava en *la fiesta de Sant Antoni a últimos del pasado siglo, máximo horizonte que nos permite olear la tradición oral*.³⁶ D'aquesta manera, la feina dels folkloristes a Mallorca acabava establint un model immutable de les festes tradicionals basat en testimonis que no podien anar més enllà de mitjans de segle XIX.

Tanmateix, això no significa que la festa tal com es practicava en la segona meitat del segle XIX fos la mateixa que s'havia celebrat invariablement des de segles enrera. Les festes suposen una pràctica cultural dinàmica que es reinventa constantment. De fet, s'ha assenyalat que a l'estat espanyol la majoria de festes d'aire tradicional no varen prendre la seva forma actual fins a mitjans o finals del

³⁶ LLOMPART, G. 1968. "San Antonio Abad y su fiesta en la ruralía mallorquina", a *Boletín de la Cámara de Comercio, Industria y navegación*, núm. 661, p. 214.

segle XIX (Castro, 2003: 39). Per al cas d'Artà, podem assegurar que la tradició de *s'argument* va adquirir seva fesomia actual durant la segona meitat del segle XIX, com veurem més endavant.³⁷ És per això que no podem més que estar d'acord amb Eugen Weber quan afirmava que *traditions tend to be immemorial because memory is short. There is every indication that traditions are subject to change like everything else, and, of course, subject to outside influences.* (1976: 396). Pensam per tant, que allò que és considerat immemorial, és moltes vegades una cosa més recent d'allò que se sol creure.

En els textos que tractam es presenta la festa de Sant Antoni de finals del segle XIX com a model vàlid i assimilable a totes les èpoques anteriors des de temps immemorials. No només s'observa en aquests textos una actitud de rescat del passat, sinó també una voluntat de corregir aquells elements de canvi que allunyaven la festa del model original. En aquest sentit, Rafel Ginard es lamentava en el seu article a *Llevant* que en l'acte de la *covalcada* s'hagués abandonat la indumentària tradicional: *Ço que és de plànyer és que perda de mica en mica, sa manera d'ésser ¿Per què no surt un artanenc intrèpid, amant de les festes artanenques, i fa recobrar a la cavalcada la bellesa i pompa d'en temps primer? Sé de cert que tothom li ajudaria. Els cavallers duïen —ara són comptats— mocador de seda pel coll amb una punta a darrera, anaven tots en cos de camisa blanca, amb una faixa vermella a la cintura, amb el fuet mestrívolament enflocat i cantant cançons del Sant.*³⁸ Observam com en aquest fragment Ginard investeix el model de festa de finals de segle XIX com a únic legítim. De la mateixa manera, tendeix a representar la festa en el moment que escriu com una tradició en crisi, corrompuda pel canvi social. En la mateixa línia l'any 1933 Andreu Caselles presentava la festa com una tradició en perill d'extinció: *entre las fiestas verdaderamente típico-*

*tradicionales, celebradas en la mayoría de pueblos de la Isla, en honor a San Antonio de Viana, estaba en otro tiempo, en primera línea la de Artá, de la cual, ahora apenas si se conserva otra cosa que, digámoslo así, restos caídos.*³⁹ Podem observar com ja en la primera meitat de segle XX, la festa de Sant Antoni a Artà era percebuda com un residu més propi del passat, una tradició en crisi permanent de la qual perillava la seva continuïtat. Des de la perspectiva que ens dona el pas del temps, hem de pensar que es tractava d'una por poc fonamentada, ja que la festa ha perviscut durant tot el darrer segle.

Allò que ens interessa destacar, emperò, és que, en la mesura que en el discurs dels folkloristes s'esborra el canvi històric i es representa la festa com a tradició immemorial; esdevé de capital importància presentar les tradicions contemporànies a la seva feina com a pràctiques en crisi i en perill de desaparició. Com que el caràcter dinàmic de la tradició es fa evident i innegable en el moment en el qual es produeix la mirada del folklorista, representar la festa contemporània com una pràctica en perill de desaparició o corrupció irreversible, permet veure la del passat com una essència immutable. D'aquesta manera es poden legitimar les pretensions de continuïtat respecte a un model ideal dubtosament existent. Pensam que el model ideal de tradició que presentaven el folkloristes ha estat inexistent perquè els rituals festius sempre han estat sotmesos al canvi i a les influències externes a la localitat. La festa perfecte i immemorial mai no ha existit.

Quan a la majoria d'investigacions i publicacions de folklore es diferencia allò que és tradicional d'aquells elements corruptes propis de la influència externa de la modernitat, se seleccionen aquells aspectes considerats legítims de la tradició

³⁷ Mirar capítol 8 (p. 528).

³⁸ GINARD, R. 1928. *Op. cit.*

³⁹ CASELLES, A. 1933. "La fiesta de san Antonio Abad en Artá" a *Miscelánea balear dedicada a D. Antonio M^o Alcover con motivo de la publicación del "Diccionario Català-Valencià-Balear"*. Palma: Círculo de Estudios, 1933, p. 325.

amb una intencionalitat social ben contemporània. Tant Ferrer, com Ginard, com la revista *Llevant* on sortiren publicats els articles, eren d'ideologia clarament regionalista, dretana i catòlica. De qualque manera, tendiren a reduir el passat de la festa als testimonis que els eren útils per a enfortir una continuïtat històrica moltes vegades imaginada i una identitat socialment construïda al moment (García Canclini, 1990: 196). Podem afirmar en aquest sentit, que la feina dels diferents folkloristes que varen posar l'ull a les festes de Sant Antoni a Artà va configurar un intent d'invençió de la tradició, en la mesura que s'intentava incidir en el present a partir de l'establiment de línies imaginàries de continuïtat ideal amb el passat (Hobsbawm, 1983 [1988]: 13).

La reproducció de l'estereotip pagès a Artà durant el segle XX.

L'esperit de rescat del passat i retorn als orígens i a les essències populars que ha caracteritzat la major part d'aproximacions a les festes de Sant Antoni a Artà i al cant dels arguments que s'hi fa, ha estat qualificat com un dels trets principals del discurs propi de la feina dels folkloristes arreu d'Europa. En aquest sentit, Joan Prat ha reparat que a l'estat espanyol del segle XIX des del camp de l'erudició i la investigació científica es varen donar dues aproximacions ben diferents a la pagesia i al món rural en general (1991: 25). Aquest autor diferencia per una part el discurs antropològic inspirat en la ciència anglesa i francesa que va tenir molt d'èxit sobretot entre metges higienistes a Andalusia, Madrid o les Illes Canàries; i per l'altra, el discurs folklorístic inspirat en l'idealisme i el romanticisme alemany que va tenir èxit especialment entre el clergat i va ser la base del nacionalisme i el regionalisme més conservador a Catalunya, el País Basc i Galícia. Si el discurs antropològic era d'ideologia liberal progressista i anticlerical; el discurs folklorista era conservador i tradicionalista i més que pretensions científiques tenia pretensions

polítiques de construcció simbòlica d'identitats regionals basades en la idea de tradició. D'aquesta manera, tot ens sembla indicar que si en el discurs antropològic es transmetia l'estereotip negatiu de la pagesia i el món rural en clau miserabilista, mentre que en el discurs folklorista es transmetia l'estereotip positiu de caràcter populista.⁴⁰

Podem situar l'origen del folklore cap a finals del segle XVIII i principis del XIX, quan sobretot als països protestants del nord d'Europa es començava a fer evident que l'escolarització i l'alfabetització estava conduint cap a la desaparició de les tradicions culturals basades en l'oralitat. D'aquesta manera, certs grups d'intel·lectuals europeus varen començar a invertir la tradicional representació pejorativa del poble i de la pagesia que al manco des de la reforma protestant i sobretot des de la il·lustració havia estat la norma, i varen centrar el seu interès en la cultura popular pagesa que percebien en perill de desaparició (Burke, 1978 [1991]: 35). Tot i que el terme folklore va aparèixer per primer cop a Anglaterra a l'any 1846, no hi ha dubte que a principis del segle XIX les seves bases ideològiques ja s'havien consolidat.

No és casualitat que fos precisament en aquesta època que es consolidàs l'interès d'una part de la intel·lectualitat europea per les tradicions orals i les manifestacions de cultura popular. Hem de tenir en compte que en discurs dels folkloristes sovint s'ha tendit a eliminar el concepte d'autoria en les tradicions orals recopilades, atribuint al conjunt del poble entès com a ètnia o nació la subjectivitat i l'agència de la creació literària (*Ibid.*: 390). D'aquesta manera, en context de l'Europa dominada per la dictadura revolucionària de Napoleó la vinculació del folklore a les essències populars o nacionals es va traduir políticament a favor dels independentismes nacionalistes a països com Alemanya o Espanya. Termes com

⁴⁰ Ja hem tractat amb anterioritat al capítol 1 els estereotips positius i negatius de la pagesia com a confrontació entre la visió miserabilista i la visió populista (p. 39).

“poble” o “nació” varen deixar de ser entesos com l’essència política de l’estat modern així tal com s’havia fet en temps de la revolució francesa i es varen començar a entendre des d’una perspectiva etnocultural com a essències atemporals al marge dels esdeveniments polítics i les institucions administratives. És en aquest context cultural i polític que hem d’entendre els primers treballs folklorístics de recopilació de la tradició oral, d’entre els quals segurament el recull de rondalles dels germans Grimm ha estat el més cèlebre i reconegut.

A la Mallorca dels segles XIX i XX, l’aproximació a la pagesia i les tradicions orals que es va fer des de les elits culturals i intel·lectuals va ser predominantment la pròpia del discurs folklorístic en el qual es reproduïa l’estereotip positiu del món rural com a essència d’una mallorquinitat concebuda en termes de tradició i percebuda com a un patrimoni en perill de desaparició davant els processos de modernització. Dins Mallorca, no hi ha dubte que la vila d’Artà va ser un dels casos paradigmàtics com a centre de dinamització del treball folklorístic a la Part Forana.

Els orígens del folklore a Mallorca s’han relacionat tradicionalment en la figura de Marià Aguiló, el qual va recopilar manuscrits de cançons populars d’origen medieval des de 1860 i els va publicar l’any 1893 (Ramis, 2002: 8). La valoració positiva de la cultura popular de tradició oral que es dedueix en la feina d’Aguiló i les seves preocupacions per aprofundir en les essències de la mallorquinitat, s’expliquen en gran part pel fet que quan estudiava a Barcelona en la dècada dels anys quaranta i cinquanta del segle XIX quan va entrar en contacte amb els cercles intel·lectuals més primerencs de la Renaixença, fent amics com Pau Piferrer o Joaquim Rubió i Ors. Als anys seixanta i setanta va seguir la seva carrera professional a la ciutat comtal com a arxiver primer, i director més tard de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona. En aquesta època va formar part dels cercles literaris de la Renaixença i va guanyar varis premis dels Jocs Florals

els anys 1864 i 1866. No hi ha dubte que aquest era un ambient idoni pel que fa a la valoració positiva de la pagesia i les tradicions populars des d’una perspectiva no alteritzant de la construcció d’un “nosaltres” en clau etnolingüístic i nacional.

Així mateix, hem de reparar que abans de Marià Aguiló la representació positiva, mitificadora i estereotipada de l’illa de Mallorca i la seva població majoritàriament pagesa ja es reproduïa en els llibres de viatges de turistes aristòcrates del nord i el centre d’Europa que visitaven l’illa a la recerca de l’exotisme de la Mediterrània. D’entre aquest grup de textos s’ha de destacar sens dubte l’obra de l’Arxiduc Lluís Salvador d’Àustria *Die Balearen* publicada en diferents volums entre 1869 i 1891. Més que un llibre de viatges aquesta obra volia ser un estudi global de la societat illenca a mig camí entre el tractat científic i la descripció poètica. En aquest text l’arxiduc mostrava el seu interès en preservar tots els elements de la cultura de la pagesia mallorquina que percebia que estaven en perill de desaparició davant l’empenta del progrés i reproduïa l’estereotip romàntic i positiu del pagès pur, innocent i incorrupte pròpia del mite del bon salvatge. Així mateix, a diferència dels posteriors folkloristes autòctons, la representació estereotipada de la pagesia Mallorquina que es transmetia en el *Die Balearen* es construïa des d’una perspectiva alteritzant.⁴¹

A part del seu tractat descriptiu sobre la geografia i la societat de les Illes Balears, Lluís Salvador d’Habsburg-Lorena també va dur a terme una iniciativa museogràfica a les cases de Son Marroig on es mostrava al públic interessat un exemple paradigmàtic de casa pagesa com a mostra d’estudi per a la vida tradicional al camp mallorquí (*Ibid.*: 10). No fa falta dir que aquesta iniciativa

⁴¹ La representació de la pagesia mallorquina que es realitza en aquest text en clau d’alteritat ja ha estat tractada al capítol 1 del present text (p. ???).

va ser imitada amb posterioritat en el cas d'altres cases de possessió.

Tot i la influència en la visió positiva i alteritzant de les Illes Balears que l'Arxiduc va transmetre en la seva obra i la importància de Marià Aguiló com a pioner, no hi ha dubte que la figura cabdal en el treball folklorístic a Mallorca ha estat Mossèn Antoni Maria Alcover, aquest prevere fou conegut en el seu temps com "es canonge de Santa Cirga" i va néixer l'any 1862 al terme municipal de Manacor, a la possessió a la qual feia referència el seu nom. Tot i tenir una formació exclusivament religiosa en la seva estança al seminari de Palma, el seu interès per la lingüística el va dur a forjar una sòlida base de coneixements autodidactes que el legitimaren com a convocant l'any 1906 del I Congrés de la Llengua Catalana. Qui el va animar a convocar el congrés va ser el lingüista alemany Bernhard Schädel, sota els auspicis del qual un any més tard va anar a estudiar lingüística i llengua alemanya a Hamburg durant mig any (Janer Manila, 1996: 131). Abans de centrar-se en les seves tasques filològiques, Alcover ja es va donar a conèixer en la seva època de seminarista a tot Mallorca com a polemista polític amb incendiàries articles d'opinió en premsa contra l'estat liberal i a favor de l'integrisme catòlic de Fèlix Salvà i Sardany (Fullana, 1994: 141-143). No hi ha dubte que el fet d'haver nascut en el sí d'una família filocarlista, i la militància tradicionalista del seu oncle capellà, varen ser decisives en la formació del pensament polític del jove Alcover. Emmudit respecte a qüestions polítiques per ordre del mateix bisbe Jacint Maria Servera, i una vegada havia estat ordenat prevere, va passar a ser professor del seminari, fins que amb el nomenament com a bisbe de Pere Joan Campins l'any 1898, fou anomenat ell mateix vicari general de la Diòcesi de Mallorca.

L'obra de Mossèn Alcover més destacada pel que fa a la seva feina folklorística segurament ha estat l'*Aplec de Rondaies Mallorquines d'en Jordi des Racó* que va començar a publicar l'any 1896 i que s'editaren totes juntes en una

edició de 24 volums a partir de l'any 1936.⁴² Per altra banda l'any 1915 va publicar dos costumaris a mig camí entre l'observació descriptiva i la recreació literària sobre els costums pagesos festius durant la quaresma, Setmana Santa i Pasqua per una banda, i sobre les matances i les festes de Nadal per l'altra.⁴³ Els treballs folklorístics d'Alcover han estat criticats per la seva falta de rigor en la recerca i la producció documental i per la seva tendència a la recreació. Per la nostra part pensam que el mètode de Mossèn Alcover poc rigorós en la seva documentació s'explica pels seus orígens pagesos. A diferència d'Aguiló, i encara més de l'Arxiduc, Alcover no estudiava les tradicions orals de la pagesia des d'una perspectiva alteritzant. Per sentir-se part del folklore, ni tant sols li feia falta la construcció d'una identitat nacional o regional en clau pagesa i popular. Alcover ja va ser educat des que era infant en la tradició oral en el context familiar de les cases de possessió on es va criar, per tant no li feia falta documentar i verificar les seves fonts perquè ell mateix hauria pogut ser un dels seus informants. D'aquesta manera hem de pensar que en l'obra alcoveriana coincideixen el subjecte de coneixement representat per l'investigador i els subjectes presos com a l'objecte d'investigació.

Finalment hem d'esmentar que el seu ímpetu en rescatar tot el patrimoni cultural de la tradició oral i la vida pagesa tradicional el va dur a la realització de la seva obra magna per excel·lència: el *Diccionari català-valència-balear* en el qual va intentar abastar tota la riquesa lexicogràfica i dialectològica arreu del domini lingüístic de la llengua catalana, incloses, es clar, les Illes Balears. En aquesta obra no només es detallava tot el vocabulari, les terminacions verbals o les diferents formes d'utilitzar els pronoms febles en els diferents indrets del domini

⁴² ALCOVER, A. M. 1936-72. *Rondaies mallorquines d'en Jordi des Racó*. 24 vols. Palma: Moll.

⁴³ ALCOVER, A. M. 1915. *Ses Matances i ses festes de nadal*. Palma: Moll, 1957.

lingüístic, sinó que també incloïa, locucions, refranys i dades de tipus etnogràfic amb l'ajut d'il·lustracions.

No hi ha dubte que en la figura de Mossèn Alcover ja es pot veure clarament l'aliança entre la feina de recopilació folklòrica i l'esma político-cultural de revalorització de la identitat regional entesa com a identitat tradicional i rural. Això es pot comprovar quan explicava que la finalitat del seu recull rondallístic no era l'erudició al servei de les elits intel·lectuals sinó la recuperació de la seva funcionalitat social entre els sectors populars de la població: *No l'he fet amb cap fi tècnic ni exclusivament científic, sinó amb un fi patriòtic. No he volgut fer cap obra pels folkloristes, sino pel poble mallorquí. Les he replegadas, escrites i publicades perquè poguessen tornar a córrer entre la gent mallorquina: no la gent empiulada i de gran to, sinó la gent senzilla i humil, que no té cap pretensió que la de ser persones de bé, persones de ca seva i bons mallorquins com els nostres progenitors.*⁴⁴ D'aquesta manera, observam com Alcover no concebia la seva tasca com a folklorista com un exercici de difusió del coneixement sinó com un actuació efectiva en la societat i com un deure patriòtic.

A Artà hem de destacar la feina com a folklorista que va fer Andreu Ferrer des del seu retorn a la vila que el va veure néixer l'any 1916 després d'haver fet de professor nacional a Menorca. Allà va fundar l'any 1922 la revista *El Tesor dels Avis*, subtitulada com a *Revista d'etnografia, mitologia i folklore*. Es tracta de la primera publicació periòdica específica sobre folklore que va aparèixer en tot Mallorca i era publicada des de la impremta Minerva ubicada a Artà i

propietat del mateix Andreu Ferrer. En aquesta publicació es va donar a llum la feina de molts folkloristes aficionats, sobretot clergues d'ascendència pagesa, que com a corresponsals arreplegaven tot tipus de material a les seves respectives viles. Segurament va ser per la falta de preparació de la majoria dels articulistes de la revista que Ferrer va centrar sobretot la seva tasca sobretot en l'establiment de metodologies per a la recopilació folklòrica, proposant qüestionaris estandarditzats o establint les bases i les normes sobre els procediments i protocols a seguir en el rescat de la tradició oral.

Un dels col·laboradors amb la revista *El Tesor dels Avis* com a erudit folklorista era Andreu Caselles un prevere de la parròquia amb especial sensibilitat cap a aquests temes. De totes maneres, la fascinació poulista d'aquest personatge pel folklore no venia tant per les seves ànsies de trobar els particularismes regionals, com per la voluntat de revaloritzar tot allò que provenia del poble més des d'un punt de vista de classe. Si pensam això és perquè Caselles, conegut a la vila com el capellà 'Garameu', va ser un militant actiu i sincer de les polítiques socials de l'església derivades de la *Rerum Novarum*. La passió que aquell capellà demostrava en el debat d'allò que en aquell temps es denominava "la qüestió social" sempre en defensa dels sectors més desfavorits de la societat i des d'una òptica dretana es pot veure clarament en les pàgines publicació periòdica que va dirigir des de 1944 i fins a 1961: *El Amigo del Pueblo*. Caselles va abandonar Artà l'any 1930 quan fou destinat a la parròquia de Santa Eulàlia a Palma. Allà va intentar posar en marxa una publicació de caire social-cristià i regionalista anomenada *Es Borino Ros*, però només va durar uns pocs mesos. Així va veure clar que només era possible difondre el seu pensament social-cristià a partir d'una publicació oficialment afecta al nou Règim Franquista. És així que va endegar l'any 1944 el projecte *El Amigo del Pueblo*, una publicació explícitament franquista i vaticanista, encara que hem de pensar que va ser ben incòmode pels grups dirigents del nou règim si en refiam de la

⁴⁴ ALCOVER, A. M. 1931. "Com he fet on aplec de rondalles", reproduït a MASSOT MUNTANER, J. 1985. *Antoni Maria Alcover i la llengua catalana*. Barcelona: publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 93. Reproduït al mateix temps a RAMIS, A. 2002. *El folklore i l'etnografia a les Balears*. Palma: Documenta Balear, p. 57.

memòria que n'han guardat els seus antics lectors, un dels quals recordava l'any 1979 que *el gran periódico que hizo famosos en Mallorca a Don Andrés fue "El Amigo del Pueblo" que el fundo el 1 de Enero de 1944 y vivió —dando fuertes coletazos a los opresores del obrero y del pueblo— hasta 1961. Ahora que todo el mundo se las da de haber sido demócrata o haber sufrido vejaciones en los últimos 40 años, nadie sabe los disgustos, las intimidaciones y los litigios que padeció el valiente artanense por cantar las verdades —de palabra y sobretodo por escrito— a quién se lo merecía. Su periódico acabó como era de esperar, con un atraco a mano armada.*⁴⁵ D'aquesta manera, observam que tot i els seus posicionaments ideològics explícitament dretans, els seus escrits i els seus sermons comportaren a Andreu Caselles nombrosos conflictes amb les autoritats oficials i per tant va ser un element molest per a les elits governants.

Tot i la sensibilitat cap a la desigualtat social d'Andreu Caselles, la veritat és que l'aproximació a la cultura popular i la pagesia que feia la revista *El Tesor dels Avis* en la qual va col·laborar s'avenia més en la valoració del folklore com a particularitat cultural en clau de tradició local. El significat regionalista o patriòtic que Andreu Ferrer donava a la feina de la revista en la recuperació o rescat de les expressions culturals que es percebien gairebé com a immemorials i en perill de desaparició, es veu clarament en l'article de presentació de la revista en el seu primer número: *Els qui sentiu amor a tot lo de la nostra terra, més d'una vegada haureu deplorada la desaparició de les antigues costums tradicionals, que encara fórem a temps de veure en la nostra infantesa. Moltes avui queden arraconades per posar-ne d'altres d'exòtiques. Això que deim en referència les costums passa, i tal volta amb més escala amb les cançons de la terra que se cantaven sempre en les feines casolanes o en les ocupacions pagesívoles, i se van substituint per altres de modernistes,*

⁴⁵ Bellpuig, octubre de 1979.

*fragmentos sarsuelencs que tant desnaturalitzats queden en boca de nuestro poble [...]. Tot el caràcter mallorquí perdrem si no prenim una forta creuada a favor de la tradició dels nostros avantpassats, per la conservació i depuració del tesor de saviesa popular que els nostros avis nos llegaren. Així com va abaixant a la tomba els nostros vells se'n duen un bon bagatge d'elements tradicionals que ja sols ells posseïen.*⁴⁶ D'aquesta manera, observam con en el discurs d'Andreu Ferrer i de la revista *El Tesor dels Avis* en general es contraposava al món urbà modern i homogeneïtzador la heterogeneïtat del món rural tradicional vist a partir de l'estereotip de la pagesia com a essència de la particularitat regional i portadora d'antigues formes de saviesa amenaçades de desaparèixer.

A part de la revista *El Tesor dels Avis* un altre projecte cultural que es va dur a terme a Artà amb el mateix ímpetu de rescat de les particularitats locals o regionals del passat davant l'avanç inexorable de la modernitat va ser el Museu Regional d'Artà fundat l'any 1927 i del qual en fou director Mossèn Llorenç Lliteres 'Nonga'. El Museu arplegava diferents col·leccions privades de la vila i es va establir a un local cedit per la Caixa Rural fundada pel pare franciscà Pere Joan Cerdà l'any 1906. Tot i això, la direcció del museu era independent de la institució franciscana.⁴⁷ L'adjectivació del museu com a "regional" s'explica perquè es valorava sobretot la mallorquinitat del patrimoni exposat. Segurament el seu principal precedent va ser el Museu Arqueològic Lul·lià fundat a Palma l'any 1881. Així mateix, el museu d'Artà no només tenia una secció d'arqueologia de la qual en tenia especial cura el mateix Llorenç Lliteres, sinó també una d'història natural en el qual s'exhibia l'herbari arplegat per Llorenç Garcies conegut a Artà com l'apotecari 'Pujamunt'. Com el

⁴⁶ FERRER, A. 1922. "Benvinguda", a *Tesor dels avis*, núm. 1.

⁴⁷ Llevant, 20 de setembre de 1927.

seu malnom indicava, Llorenç Garcies era farmacèutic però la seva gran afició era l'estudi de la història natural i l'aplec de mostres de flora endèmica de Mallorca, de les muntanyes que envoltaven Artà en particular. Juntament amb l'herbari de l'apotecari Pujamunt al museu també es conservaven altres mostres de flora secada o qualche exemplar dissecat de fauna autòctona. Per altra banda, la secció d'etnografia era dirigida per Andreu Ferrer.

Tot i ser nascut a Artà, Mossèn Llorenç 'Nonga' era catedràtic i prefecte del seminari de Palma quan va assumir la direcció del Museu.⁴⁸ Fou ordenat prevere a Barcelona l'any 1916 i va ser rector de la vila entre 1936 i 1956. Tot i la importància de la secció etnogràfica, els interessos de Llorenç Lliteres, director del museu, es dirigien més cap a la Història i l'arqueologia. Quan es va instituir el Museu, Lliteres ja havia participat en excavacions arqueològiques a Sa Cova, Sa Punta i Son Favar, i més tard, va combinar la seva ocupació de rector parroquial de la vila amb la investigació de la història de la vila durant els segles XIII i XIV (GEM, 1989: 7, 390).

Un altre membre il·lustre de la junta del museu regional d'Artà va ser el pare Rafel Ginard. Tot i haver nascut a Sant Joan en el sí d'una família de pagesos modestos, la seva relació amb Artà va ser molt estreta des que fou destinat com a frare franciscà al convent de Sant Antoni de Pàdua d'aquesta població l'any 1924. La seva vàlua com a orador i predicador el va convertir en un dels clergues més sol·licitats per fer novenes, quaresmes i homilies dominicals, la qual cosa li va permetre fer visites a gairebé totes les viles de la Part Forana i anar arplegant cançons de tradició oral per tota Mallorca. La seva feina com a compilador de cançons es va concretar en la seva obra més important el *Cançoner Popular de Mallorca*, que fou començat als anys vint, però no es publicà completament fins a 1966. L'aplec de cançons de Rafel Ginard, ha estat considerat com una de les

obres monumentals de recopilació i al mateix temps construcció de la mallorquinitat en clau pagesa i rural, juntament amb altres obres magnes com l'aplec rondallístic i el diccionari dialectològic de Mossèn Alcover, el *Die Balearen* de l'Arxiduc Lluís Salvador, l'aplec de tonades i melodies que Josep Massot Planes va publicar en el *Cançoner Musical de Mallorca*, i el *Corpus de Toponímia de Mallorca* elaborat per Josep Mascaró i Passarius (Ferrà-Ponç, 1998: 6-7). Totes aquestes obres han estat considerades com a part d'una gran operació de rescat i codificació de les tradicions pageses de l'illa en les quals se s'ha suposat que resideixen les essències de la mallorquinitat.

Tant Rafel Ginard com Llorenç Lliteres eren socis de l'entitat cultural Minerva. Fa ser precisament d'aquesta associació que sorgí la iniciativa de creació del Museu Regional d'Artà. Al voltant de Minerva, fundada per Andreu Ferrer i Llorenç Garcies l'any 1916 com una associació d'antics alumnes, es va ajuntar un grup certament elitista de veïnats de la vila amb alta formació cultural que organitzaven conferències, vetlades literàries i concerts musicals.

Apart de promoure el Museu Regional, Minerva també va comptar amb un orfeó i una biblioteca pròpies. Poc temps després de retornar a Artà procedent de la seva estada a Menorca i promoure la formació de Minerva, Andreu Ferrer no va dubtar gens en vendre una finca propietat de la seva família i comprar la maquinària necessària per muntar una impremta que també anomenà Minerva. Amb aquesta impremta va dur endavant la publicació del periòdic *Llevant*, el qual amb el subtítol de *Quinzenari portaveu de Minerva, defensor dels interessos morals i materials d'Artà i sa comarca*, expressava la seva vinculació a l'associació cultural que el va fer néixer i el seu caràcter eminentment local i comarcal.

Un dels actes organitzats per Minerva que més ressò varen tenir arreu de Mallorca va ser la celebració l'any 1918 al teatre de la vila d'una gran festa

⁴⁸ *Llevant*, 20 de setembre de 1927.

cultural-regionalista amb la col·laboració del Centre Regionalista de Palma, i en la qual hi participaren molts dels principals líders regionalistes de l'illa com Guillem Forteza, Antoni Quintana o Eugeni Aguiló.

La ideologia regionalista en certa mesura regeneracionista que marcava el tarannà polític tant de Minerva com de la revista *Llevant* es pot observar clarament en els articles que hi publicava Andreu Ferrer. A partir dels articles de Ferrer a *Llevant* Maria Bel Sancho va fer en el seu moment un resum de l'ideari regionalista del mestre 'Sacristà' del qual podem destacar la diferenciació que feia de la pàtria natural, és a dir, Mallorca, vertadera i eterna, determinada per elements culturals, lingüístics i geogràfics; i la pàtria adoptiva, identificada amb l'estat, imposada políticament, i de caràcter temporal i circumstancial en la història (1984: 13). Tot plegat es concretava políticament en la protesta contra el centralisme de l'estat i la reivindicació constant del reconeixement institucional de la llengua i el dret foral propi.

El caràcter regionalista del pensament polític de Ferrer segurament es va gestar en la seva època d'estudiant de magisteri a Palma en el primer decenni del segle XX. Allà va conèixer a Miquel Ferrà i molts col·laboradors habituals de la revista literària *Mitjorn* en la qual durant la seva curta vida –1906-1907—acostumaren a publicar els joves poetes noucentistes de l'anomenada “escola mallorquina”. Els noucentistes de Mallorca varen sorgir com a reacció al modernisme al qual acusaven de ser excessivament frívol i poc compromès amb la societat de l'illa. Els membres de la generació noucentista varen coincidir en les seves estades de Barcelona com a estudiants amb l'efervescència de la Lliga Regionalista de Francesc Cambó i amb la creació de la Mancomunitat de Catalunya, per la qual cosa varen tendir a polititzar el seu mallorquinisme més que no els seus predecessors modernistes. Per paga, els noucentistes de Mallorca s'identificaven amb el món rural com a estratègia per

diferenciar-se amb el modernisme que s'associava sobretot amb la ciutat, és a dir, a Palma. Segurament el personatge que més encarnà la nova generació d'intel·lectuals a Mallorca va ser Miquel Ferrà, l'amic d'Andreu Ferrer en la seva època d'estudiant a Palma. A partir de la figura de Ferrà com a intel·lectual Damià Ferrà-Ponç ha apuntat el regionalisme i el ruralisme com a trets definidors del noucentisme: *enfrent d'una ciutat que acull l'aristocràcia parasitària i unes classes mitjanes enlluernades pel provincianisme, els noucentistes mallorquins es regiran a la pagesia com a dipositària de la llengua, la tradició, la família [...] com a classe que ha d'acollir el seu domini d'un país futur.* (Citat a Carrió i Marimon, 2003: 40).⁴⁹ D'aquesta manera observem com la generació noucentista en la qual hem d'emmarcar la gestació més imminent del mallorquinisme polític i a la qual pertanyia Andreu Ferrer, va promoure un visió estereotípica del món rural i la pagesia en clau positiva com a dipòsit de les essències regionals i com a protagonista dels seus projectes de futur de construcció nacional.

A la revista *Mitjorn* varen publicar part de la seva obra més primerenca poetes com Miquel Ferrà, Maria Antònia Salvà o Llorenç Riber. Aquests joves literats es mostraven admiradors de la poesia paisatgística de Mossèn Miquel Costa i Llobera i de Joan Alcover. Segurament l'obra de Costa i Llobera ha estat la que més transcendència ha tingut fent-se molt popular el poema *Pi de Formentor* que a poc a poc va esdevenir un símbol de la identitat mallorquina. En aquest poema Costa i Llobera alabava les virtuts d'una arbre vell, solitari i imponent, la fortalesa del qual el permetia superar el pas dels segles i persistir als canvis. En aquest text de Costa ja es podien veure moltes de les característiques i els valors que han caracteritzat l'“escola mallorquina”, com la complaença de l'aïllament, com si el món exterior estàs

⁴⁹ Carrió i Marimon no especifiquen l'obre de Ferrà Ponç de la qual han extret la cita.

ple de impuresa i corrupció; el valor de la continuïtat respecte el passat, o la fascinació per al paisatge rural, especialment el més verge i poc tocat per la mà de l'home (Llompart, 1988: 15-18).

Miquel Costa i Llobera va néixer a mitjan segle XIX fill primogènit d'una família terratinent de la vila de Pollença. Estudià dret a Barcelona entre 1872 i 1875 i fou introduït per Marià Aguiló en els cercles intel·lectuals de la Renaixença. En aquesta època d'estudiant va començar a madurar el seu estil com a poeta en el qual combinava l'actitud romàntica pròpia de la seva generació amb el gust per la poesia clàssica de Virgili i Horaci o la literatura renaixentista de Petrarca. L'any 1885 va tenir una crisi personal i va optar per fer-se prevere i estudiar teologia a Roma. Tornà a Mallorca l'any 1890 i fou nomenat professor del seminari de Palma. A partir de 1897, quan publicà el poemari *L'agre de la terra*, es va evidenciar la seva actitud d'abandonament de les formes pròpies de la Renaixença i el modernisme a partir de les influències de la literatura clàssica, per la qual cosa va començar a ser reivindicat per la nova generació noucentista dels poetes de l'"escola mallorquina". (GEM, 1989: 4, 148-149)

Una de les sensibilitats amb les quals coincidien tant Costa i Llobera com els seus deixebles noucentistes era l'admiració per l'equilibri i la formalitat de la literatura llatina clàssica. De fet, Costa i Llobera va ser un estudiós de Virgili qui va cultivar àmpliament la literatura pastoral a través de les seves sèries d'èglogues i bucòliques. Respecte a aquest autor clàssic, Raymond Williams ha assenyalat que les seves composicions d'idealització arcàdica del camp invisibilitzava el treball com a component essencial de la vida pagesa i presentava un paisatge natural on la fertilitat pràcticament sorgia del no-res o, si de cas, el treball de l'agricultor era representat com un acte gairebé espontani d'extracció dels fruits de la terra (1973 [2001]: 44). D'aquesta manera, observam com la naturalesa i no el treball de la pagesia prenia el lloc central en la representació

del camp des de la distància del poeta que admira el paisatge.

La segona generació de poetes i literats de l'escola mallorquina va tenir la oportunitat de publicar la seva obra més primerenca a una nova revista que es va crear l'any 1928 i es va anomenar *La Nostra Terra*. Poetes joves com Guillem Colom i altres literats que feren evolucionar l'"escola mallorquina" de la poesia exclusivament paisatgística a altres gèneres literaris com la narrativa i l'assaig varen veure les seva obra publicada al costat dels poemes de Maria Antònia Salvà o Miquel Ferrà.

Un dels escriptors i intel·lectuals que va publicar a la revista *La Nostra Terra* va ser un artanenc anomenat Josep Sureda Blanes. Tant a aquesta revista com a *Llevant* acostumava a publicar petits escrits de prosa poètica paisatgística que a l'any 1932 ajuntà en la publicació del llibre titulat *El Paisatge d'Artà*. Josep Sureda Blanes era fill d'una de les famílies burgeses més riques i poderoses de la vila. Descendia d'antics indians que havien fet fortuna a Puerto Rico al segle XIX i que havien tornat a la vila assumint el rol de protectors patronals de la seva població i generadors dinàmics d'una modernització controlada i entesa sempre com a concessió paternalista.

Tot i la seva afició a la literatura Don Pep —nom amb el qual era conegut a la vila— era químic i apotecari. Es va llicenciar en farmàcia a Barcelona l'any 1911 i doctorar a Madrid quatre anys més tard. Va gaudir d'una beca per perfeccionar els seus estudis a l'estranger, primer en una estança a la facultat de química de la Universitat de Munic i més tard a Escola Politècnica Federal de Zuric. L'any 1921 va tornar a Mallorca per treballar com a director de la fàbrica d'adobs químics de Palma, propietat de Joan March. Fou director de la Revista *Llevant* entre 1930 i 1931 i a part dels escrits curts arreplegats en la publicació *El paisatge d'Artà*, la principal aportació d'aquest autor en la transmissió de la imatge positivament estereotipada de la pagesia mallorquina i del passat

premodern de l'illa va ser la traducció de l'alemany al castellà de *Die Balearen*. Aquesta versió en castellà de l'obra magne de l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria es va publicar diferents volums entre 1954 i 1965. Políticament hem de situar Sureda Blanes en un regionalisme conservador molt ample de mires. Per exemple l'any 1931 va pronunciar una conferència sobre el nacionalisme indi i Mahatma Gandhi al qual defensava com a figura exemplar en la lluita de les nacions naturals contra els estats i els imperis i en la defensa tradicionalista de l'espiritualitat religiosa davant els excessos materialistes de la modernitat.⁵⁰

L'obra de prosa lírica de Sureda Blanes va ser recopilada en el llibre *El paisatge d'Artà* i juntament amb amb els *Croquis artanencs* de Rafel Ginard, un conjunt de textos de les mateixes característiques que sortiren publicats en diferents momemnts a les revistes Llevant i Bellpuig, conforma el conjunt del treball literari que emmarcat en l'"escola mallorquina" es va realitzar amb relació a la vila d'Artà. *El paisatge d'Artà* es pot dividir en tres parts diferenciades. El primer grup de textos es dedica a la descripció paisatgística de les contrades d'Artà tant des de la perspectiva científica i geogràfica, com des del punt de vista místic i espiritual. Un segon grup de textos el conformen la descripció de llocs concrets d'Artà, la majoria antics però creats per la mà de l'home, als quals Sureda Blanes els donava una especial significació lligada a la identitat artanenca i mallorquina. Finalment el darrer grup de textos els conformen una sèrie d'assajos sobre altres obres de literatura paisatgística. Tot plegat ha estat definit per Francesc Díaz com *una visió subjectiva i transcendent del paisatge tant físic com humà d'Artà que denota una actitud de regionalisme postromàntic* (1994: II). En la seva obra es complementava la fascinació pels espais naturals i la seva immensitat —el bosc, la marina, la mar, la muntanya— amb el lament nostàlgic pels racons antigament

humanitzats, en runes i que denotaven un passat millor, o almanco un passat més estètic, com per exemple cases senyoriales tancades, molins fariners abandonats, etc. Fins hi tot hi cabien el els seus textos qualche descripció costumista com per exemple de la fradició de fer el pessebre —betlem— per Nadal.

La valoració estètica del paisatge rural representat en clau de tradició com una cosa més pròpia del passat que del futur, tant pel que fa a paratges naturals, construccions d'arquitectura tradicional o la mateixa població pagesa inclosa com a part del paisatge; suposa una actitud de distanciament respecte al món rural que només es pot donar a partir de la mirada ociosa de l'observador procedent de la ciutat o del terratinent amfibi que combina la seva vida urbana amb estances de vacacionals o de cap de setmana a la vila rural. És d'aquesta manera que s'invisibilitza la feina de la imatge de les terres, els llocs i els paratges descrits, els quals són adoptats com a objectes de plaer estètic. En aquest sentit Raymond Williams es va atrevir en el seu moment a datar la invenció del paisatge rural a Anglaterra al segle XVIII, quan les principals famílies terratinents llogaven poetes i pintors per descriure els paratges de la seva propietat: *El campo en actividad productiva casi nunca es un paisaje. La idea misma del paisaje implica separación y observación. Se puede y es provechoso indagar en las historias contenidas en un paisaje pintado o un paisaje descrito [...] Leyendo algunas de estas historias uno podría hasta llegar a creer [...] que el terrateniente del siglo XVIII, a través de la obra de sus paisajistas contratados y con el apoyo de los poetas y pintores, invento la belleza natural* (1973 [2001]: 163). D'aquesta manera no ens ha de sorprendre que qui valoràs de manera més decidida el paisatge d'Artà fos el fill d'una família burgesa terratinent que visitava la seva vila natal els caps de setmana després d'estar treballant durant tota la setmana a la ciutat com a director d'una fàbrica d'adobs químics. No hi ha dubte que per als pagesos el paisatge no era sinònim de

⁵⁰ Llevant, 20 de gener de 1931.

plaer estètic i purificació espiritual com si es tractàs d'una via per arribar a Déu. Per a la població pagesa el paisatge era sinònim d'identitat professional, coneixements d'explotació agrícola, i sobretot d'esforç i treball.

La mirada ociosa del burgès desenfeinat i l'admiració davant els elements de la naturalesa més bàsics del qual en permet gaudir la visita al camp, com la terra, el cel o la mar; són trets que es poden identificar clarament el la construcció del paisatge artanenc que feia Sureda Blanes. Així quan aquest autor descrivia una excursió a l'ermita de Betlem, situada al massís muntanyós que envolta la vila, descrivia la vista que es desvelava des del seu cim en els següents termes: *I vet aquí com per un màgic encantament sorgeixen davant nostre esteses i immòbils les superbes badies de Pollença i Alcúdia senyalades des d'aquí dalt amb noms que parlen al cor: Formentor, Cap de Catalunya... la mar que sembla tan a prop és un esqueix del mantell poderós de Déu. Si suara s'esfumaven les colors en la llunyania i era tot u en el confi del cel i la mar, ara som nosaltres que ens fonem a la immensitat. Sembla que passi Déu amb tota la seva immensa majestat vestint amb el raig de la seva bellesa que no sabem entendre, la immensitat que ens deixa sorprendos.*⁵¹ En aquest fragment podem veure com l'observador del paisatge valora els elements més bàsics de la naturalesa com la mar, el cel o la muntanya com aquella part de la natura que per mor de la seva immensitat és inassolible per l'home i, gairebé assimilada a la figura de Déu, esdevé eterna, per damunt del canvi històric de la modernització i la industrialització que suposava una transformació profunda de la naturalesa. Així es denota la valoració de la natura identificada amb el camp com una fogida de tota la mundanitat i l'artifici efímer de la vida urbana i moderna.

⁵¹ Sureda Blanes, J. 1932. *El paisatge d'Artà*. Palma: UIB, ajuntament d'Artà, 1994. p. 36-37.

La valoració estètica i espiritual de l'eternitat dels elements més bàsics de la natura es combina amb l'obra de Sureda Blanes amb la valoració de l'antiguitat les restes arqueològiques, de les runes, de les pedres que immòbils persisteixen en el temps i donen testimonis d'un passat més estètic en el qual la humanitat era més pròxima a la natura. En el següent exemple, podem comprovar com el nostre observador del paisatge artanenc s'atura a contemplar les restes protohistòriques d'un talaiot: *Passa el temps, passen els segles i tot es transforma; pujen els boscos cap a les muntanyes, i multiplica els seus fruits la terra mare per a mantenir les generacions que puguen també multiplicades. Però sempre queda el senyal perdurable de la gent que aquí visqué; basta un sòl pi per evocar un bosc desaparegut i una alzina vigorosa per renéixer sempre dels seus plançons inútilment dallats, per monjoia dels pobles que bastiren, i, fins i tot, s'hi troba en aquest racó paradísenc un talaiot sencer, rodó, amb totes les pedres dels seus murs conservades tal com les degueren dibuixar fa trenta, quaranta segles, qui sap quants!*⁵² Podem veure en aquest fragment com es valora la longevitat i la persistència respecte als canvis de les pedres que conformen les runes del talaiot, igual que es valoren aquest mateixos trets respecta a arbres com els pins i les alzines, de la mateixa manera que ho feia Cota i Llobera en la seva composició sobre el pi de Formentor. Igualment podem observar una certa desvalorització de l'agricultura com un estadi més d'humanització i corrupció de la natura, encara que al mateix temps s'invisibiliza la feina del pagès quan es fa al·lusió als fruits que la terra ofereix per a alimentar a les generacions futures, com si això fos un procés espontani i no requerís la intervenció humana.

Tot i que l'agricultura es valora negativament com una forma d'intervenció humana corruptora de la natura que fa retrocedir els boscos, en certa manera es justifica per la producció

⁵² Sureda Blanes, J. *Op. Cit.* p. 56

d'aliments. De totes maneres, allò que es menysprea en la descripció paisatgística de Sureda Blanes és la intervenció humana injustificada i antiestètica producte dels processos industrialitzadors. Això es concreta per exemple en el menyspreu cap a una inoportuna reforma de l'ermita de Betlem que és jutjada per al nostre excursionista com a antiestètica i pertorbadora de l'harmonia entre l'arquitectura tradicional del passat i la natura: *Però que hi fa aquest horrible ciment en el temple del senyor? Aquest deu ésser el pecat d'un ermità que oblidatis que dins aquest recés no pot haver-hi cosa moridora, fou condemnat per Déu a la terrible penitència de sentir les presses dels humans sempre cobejoses d'acabar les seves obres mesquines sense pensar en el lent llavorar del temps.*⁵³ En aquest fragment podem observar com es contraposa el camp identificat amb la natura, la tranquil·litat, la pau espiritual i l'harmonia estètica; amb la humanitat i el progrés identificada sempre amb les presses que s'assimilen al ràpid canvi històric de la industrialització com una cosa antinatural, que contrasta amb *el llavorar del temps*, els ritmes lents de la naturalesa.

Tot plegat suposa una representació del passat com temps més feliços i sobretot més estètics, en els quals la tranquil·litat i l'estabilitat feien de la vida quelcom més agradable, amb contrast amb els canvis constants i les pertorbacions socials provocades per la modernització de la societat. En aquest sentit ha estat una altra vegada Raymond Williams qui ha esmentat que el tòpic literari de la identificació del camp amb un passat més feliç s'ha donat des del segle XVI especialment en èpoques de canvi històric excepcional i de guerres i tensió social (1973 [2001]: 43). D'aquesta manera la visió del camp en el passat esdevé una utopia funcional en la realitat urbana o rural del present, com a contrapunt al canvi social, la qual cosa almanco asserena les ansietats provocades pels moviments de canvi incontrolats i incerts.

⁵³ Sureda Blanes, J. *Op. Cit.* p. 37.

Si en l'obra de Sureda Blanes es valoren les runes d'antigues construccions i l'arquitectura premoderna com parts integrants del paisatge que comparteixen amb la natura certs trets com la seva persistència en el temps davant el canvi històric que representava la industrialització; això mateix passa amb certs tipus humans assimilats a formes de vida preindustrial. És així que hem d'entendre la representació estereotipada i positiva de la pagesia que es fa en clau d'alteritat com a part integrant del paisatge, igual que les roques, els arbres, les cases de possessió o els animals. Això es pot veure clarament en la descripció que Sureda Blanes feia del moment en el qual es plegava del treball a unes cases de possessió: *Una darrera l'altra, les mules lluentes entren dins la clastra tornant dins l'abeurador; damunt la darrera hi cavalca el bronze d'un missatge mostrant per la camisa espitellada la morenor de l'ample pit; tensos els muscles tornejats solcats per la blavor de les venes inflades. Dins la pau immutable de la llum igual i pura, els picarols de les ovelles cercant la boal tenen ressonàncies d'ègloga. Pastors i oguers, missatges i collidores s'aixopluguen dins la vasta cuina de la possessió; hi ha porquerets bruns, d'ulls brillants i cames dretes i elegants com un fus, que riuen jugant amb nines de mirada càndida, cabells rossos i galtes pastades amb roses. Defora la gran corba del cel davalla a tocar la retxa llunyana de la mar; per la marina solcada de jinyes rojes que dibuixen daus i retxats, per les placetes de les mates surten conills a fruit de la claror que demanca [...] el silenci és tan profund i net com la llum i es percep clarament el caure d'un full sec i el fregadís de les rates pinyades que volategen incansables.*⁵⁴ En aquest llarg fragment podem observar en la construcció del paisatge humà del món rural artanenc una altra vegada s'oculta la l'esforç del treball de la terra, ja que es descriu precisament el moment d'alleujament i sossec en el qual finalitza la jornada. En la descripció de la plenitud

⁵⁴ Sureda Blanes, J. *Op. Cit.* p. 81

física del jove missatge que entrava les mules a la claustra s'assimila aquesta persona a la naturalesa bella, ufanosa i fèrtil del món rural, al mateix temps que es destaca els efectes més amables de la feina física el camp. En aquest sentit, hem de pensar que Sureda Blanes hauria pogut optar per descriure les seqüeles físiques del treball el camp per exemple el gep de les collidores d'edat més avançada. Per altra banda els nins porquerets no són descrits en la seva solitud darrera les guardes de porcs, sinó jugant amb les filles dels senyors o dels amos de la possessió. Tot plegat conforma el quadre d'un idil·li rural en el qual la pagesia es fon amb la naturalesa que l'envolta, amb els conills i les rates pinyades, amb la marina i amb el mar i el cel que es perceben al fons de la pintura que s'imagina a partir de la lectura del text.

Per altra banda també hem d'observar les connotacions socials d'aquest fragment que es manifesten en el valor de la família que es representa a través de la cuina de les cases de possessió que aixopluga no només al conjunt familiar de l'amo i la madona amb els seus fill, sinó també a tots els missatges de l'explotació, en un acte de naturalització i legitimació de l'autoritat de l'amo i de les demés jerarquies socials en l'estructura laboral de la possessió. Igual que es considera natural l'autoritat d'un pare sobre els seus fills, l'assimilació de la possessió a la família representa com a natural l'autoritat paternalista de l'amo respecte als missatges en un conjunt harmonios de relacions socials en el marc de les quals el conflicte hi és absent.

D'aquesta manera comprovam clarament com a través de l'obra literària de l'"escola mallorquina", i en el cas concret d'Artà, en l'obra de Josep Sureda Blanes, es va reproduir una representació especialment estereotipada i positiva del món rural com a dipositari de les tradicions i les persistències del passat que feien contrapès als processos de canvi històric que s'estaven experimentat i que es representaven en clau de modernització i, encara que només fos parcialment, com

a formes de decadència i degeneració de la humanitat.

Aquesta representació del món rural transmesa pels autors de l'"escola mallorquina" i el noucentisme es va traduir en una actitud política en vers la mallorquinitat i la regeneració de l'estat espanyol que es va concretar en la creació del Centre Regionalista de Palma l'any 1917. Aquesta organització es va apropiat de la publicació periòdica *La Veu de Mallorca* com el propi òrgan de comunicació a partir de la seva segona etapa editorial. En aquest diari podem observar clarament quin era l'ideari regeneracionista i regionalista del Centre que es basava en la seva crítica formal al caciquisme, la defensa de la llengua i la reivindicació per a Mallorca d'un concert econòmic i qualque casta d'administració autonòmica (Carrió i Marimon, 2003: 43). A Artà, l'associació Minerva i la revista *Llevant*, creats poc abans, eren els referents del regionalisme i el mallorquinisme polític a la vila, paral·lels a *La Veu de Mallorca* i al Centre Regionalista, la qual cosa es va exterioritzar i fer evident a l'encontre regionalista celebrat a la vila l'any 1918.

Per paga, després que a l'any 1919 desaparegués *La Veu de Mallorca* primer, i el Centre Regionalista un poc més tard, per mor de dissensions entre una ala esquerrana i una altra de dretana, la revista *Llevant*, tot i ser d'àmbit local, va voler agafar el testimoni a tota l'illa del regionalisme conservador a partir de 1920. així, amb una nova línia editorial es presentava com a referent de la premsa regionalista a l'àmbit de tot Mallorca. Això queda ben patent en el canvi de subtítol que es va fer a la revista amb el qual va passar a definir-se com a *Quinzenari Catòlic Mallorquí* (Sancho, 1984: 22). Tanmateix amb l'adveniment de la dictadura de Primo de Rivera, la revista va haver d'adoptar un perfil més apolític. Així i tot, a l'any 1930, una vegada desbancat el dictador, la revista expressava explícitament el seu desafecte a un Règim que havia posat contra les cordes a les publicacions en català.

D'aquesta manera, fent relació al partit únic de la dictadura Unió Patriòtica, des de aquesta publicació s'assenyalava que *aquí, fent honor a la veritat, hem de dir que, ningú sentia simpatia per aquella organització que duia aquell nom que tant bé li esqueia*.⁵⁵ Un poc més tard, a la revista es marcaven distàncies amb l'estament militar quan denunciaven la mort d'un al·lot de tretze anys a la vila per un tret de la guàrdia civil i es feien ressò de les protestes populars.⁵⁶

Amb la caiguda de la dictadura de Primo de Rivera el regionalisme de dretes es va reconfigurar políticament a partir de dues organitzacions. El Centre Autonomista aplegava els antics militants del Centre Regionalista, entre ells Andreu Ferrer, mentre que al mateix temps es va crear el Partit Regionalista conformat per antics conservadors mauristes i que acceptaven el patrocini polític de Francesc Cambó des de Catalunya. Ambdues organitzacions presentaren candidatures conjuntes a les eleccions de 1931 amb el nom de Comité Mixt (Carrió i Marimon, 2002: 48). El referent en premsa del Centre Autonomista va ser una altra vegada les publicació *La Veu de Mallorca* refundada l'any 1930 en la seva tercera i definitiva etapa que s'allargà fins a 1936. En aquesta tercera etapa la revista va ser dirigida pel mestre d'escola artanenc Andreu Ferrer, el qual feia dos anys que havia abandonat Artà pel fet que havia estat destinat com a professor nacional a Palma. Tot i que va seguir dos anys més al cap de la revista *Llevant*, la seva feina com a director de *La Veu de Mallorca*, va fer que abandonàs la seva tasca en la revista local artanenca.

Tot i les conviccions regionalistes d'Andreu Ferrer, els esdeveniments del període de la II República provocaren una deriva en els seus posicionaments polítics cada vegada més cap a la dreta, deixant en segon terme les reivindicacions regionalistes o nacionalistes. Això es va concretar el la col·laboració cada vegada més estreta amb la revista *El Luchador*,

revista vinculada a l'ordre jesuïta en principi bilingüe i de caràcter integrista catòlic. Cap a l'any 1936, quan la revista ja havia passat a publicar-se exclusivament en castellà, Andreu Ferrer n'era el seu redactor en cap.

L'evolució d'Andreu Ferrer del seu regeneracionisme regionalista inicial a posicionaments ideològics pròxims al feixisme no té perquè sorprendre'ns, ja que l'esperit regeneracionista i anticaciquil que va impulsar la creació de l'associació Minerva i la revista *Llevant* ben prest se va evidenciar com un posicionament més formal que no militant i efectiu.

L'any 1917, quan encara no feia un any que la revista havia sortit a la llum, es varen celebrar eleccions municipals, amb la gran novetat que el Partit Liberal es va enemistar amb l'altre partit de torn, el Partit Conservador aliat en aquells comicis amb el Partit Maurista, i va presentar una candidatura conjunta amb la Federació Obrera adscrita al PSOE. Ja hem vist que els comicis electorals a Artà per aquesta època solien ser una cosa extraordinària ja que el consens entre els partits dinàstics de torn feia que en aplicació del article 29 l'ajuntament es pogués constituir sense la necessitat d'eleccions i Don Pere Morell podia imposar com a batle el candidat del partit que ell mateix dirigia. Però aquell any el consens no va ser possible i es varen celebrar eleccions, davant les quals *Llevant* es va mostrar bastant neutral.⁵⁷ Segurament aquesta neutralitat va molestar als membres del Partit Conservador acostumats a fer i desfer amb el suport del conjunt de les elits econòmiques i culturals de la vila. Per altra banda, l'any 1919 va ser un any de crisi de subsistències i hi havia un cert descontent popular respecte a la gestió de l'Ajuntament per mor de la seva administració dels impostos que gravaven el consum de productes de primera necessitat —els impopulars consums— i de les subsistències —quotes d'aliments que es venien a preu fixat es repartien entra la població. De fet la revits *llevant* es va fer

⁵⁵ *Llevant*, 10 de febrer de 1930.

⁵⁶ *Llevant*, 10 de març de 1930.

⁵⁷ *Llevant*, 16 de novembre de 1917.

ressò de l'amotinament d'un grup de dones pobres que protestaven per irregularitats en la gestió municipal de les subsistències per part del Batle Bartomeu Esteva que al mateix temps era president de la Junta de subsistències.⁵⁸ No hi ha dubte que tot plegat no degué caure gens bé a Bartomeu Esteva l'home de confiança de Don Pere Morell que per aquella època ocupava la batlia. Podem assegurar això perquè quan la revista li va proposar contestar una enquesta sobre les necessitats més urgents de la vila va rebutjat l'oferta retreguent que revistes com aquelles no duien res de bo a la vila.⁵⁹ Tot ens indica que l'enemistat entre *Llevant* i el Partit Conservador controlat pel senyor d'Ets Olors era evident en els inicis de la revista.

Tot i l'actitud inicial si més no ambigua d'aquell periòdic local davant el Partit Conservador, com la d'aquell qui vol tirar una pedra però no gosa, no hi ha dubte que pocs anys més tard l'alineament de la revista amb el partit i amb la figura de Don Pere Morell era total. Això es pot comprovar clarament l'any 1922 quan es varen tornar moure rumors que davant la falta de consens entre els partits dinàstics de torn no es podria aplicar l'article 29 i s'haurien de convocar eleccions. En aquest context la revista *Llevant* es mostrava fermament en contra de la celebració dels comicis electorals: *Casi se pot citar com una cosa rara això de què a la nostra vila s'hagen de celebrar eleccions a regidors. Estam tan acostumats a l'aplicació de l'article 29, que l'haver d'acudir a dipositar el vot dins l'urna a molts les causa ja fàstic i a molts estranyesa.*⁶⁰ Per altra banda, en el mateix article d'opinió s'alabava la figura de Don Pere Morell com a líder polític natural de la vila afirmant que: *El nostro poble a dret seny disfruta la pau beneïda i fruitosa, precisament per estar la direcció de l'administració del bé comú en mans de persona que se té guanyada la confiança dels artanencs de tota idea i de*

*tota condició, per la rectitud, escrupolositat i esperit de sacrifici que tothom li reconeix.*⁶¹ De la mateixa manera, quan mesos més tard va arribar la notícia de l'acord entre els principals partits de la vila i la formació d'un nou consistori municipals sense necessitat de celebració d'eleccions, la revista *Llevant* es felicitava efusivament per això: *Tots conformes en lo fet i per fer han dipositada novament la confiança en el cap de dretes, Don Pere Morell, perquè ell, prèvia consulta a qui li sembli, resolga les qüestions lo més bé possible pel bé d'Artà. Gràcies a Déu! De quin pes mos hem alliberats!*⁶² D'aquesta manera observam clarament com tot i els posicionaments ideològics formals en contra d'allò que en aquells moments anomenaven "caciquisme" i a favor de la regeneració de l'estat espanyol a través del regionalisme, a efectes pràctics, des de l'associació Minerva i la revista *Llevant* es va defensar l'ordenament social i polític del moment i les seves propostes de canvi no van anar més enllà del debat elitista en cercles reduïts.

Tant des del camp dels estudis folklorisites com des dels cercles literaris de l'"escola mallorquina" i des de les agrupacions polítiques regionalistes, l'impacte popular que aconseguí el seu discurs comú en el qual es revaloritzava la pagesia i se la representava positivament com a dipòsit de la tradició i l'essència de la particularitat regional, no hi ha dubte que va ser ben minso. El mallorquinisme ruralista i tradicionalista va ser difós entre el comú de la població sobretot des de les institucions eclesiàstiques, sempre des d'un punt de vista exclusivament cultural i religiós en el marc d'un intens procés de recristianització. Aquest procés fou inspirat en part per l'encíclica *Rerum Novarum* de Lleó XIII i va constituir la reacció del bisbat de Mallorca a la progressiva laïcització de la societat a conseqüència de les polítiques desamortitzadores dels governs liberals

⁵⁸ *Llevant*, 24 de juliol de 1919

⁵⁹ *Llevant*, 24 de juliol de 1919.

⁶⁰ *Llevant*, 4 de febrer de 1922.

⁶¹ *Llevant*, 4 de febrer de 1922.

⁶² *Llevant*, 4 de novembre de 1922.

durant les dècades centrals del segle XIX. El procés començà durant el mandat del bisbe Jacint Maria Cervera –1886-1898— i s'intensificà durant el de Pere Joan Campins entre 1898 i 1915 (Fullana, 1994: 35). Va ser precisament durant aquest període que es va anomenar a Mossèn Antoni Maria Alcover vicari general de la diòcesi i es va donar un to mallorquinitzador i regionalista a les polítiques del bisbat d'expansió de la seva presència en la societat mallorquina. Tot i els clars posicionaments regionalistes d'Alcover, els interessos de l'església en potenciar la llengua catalana i descastellanitzar-se s'expliquen més que res per qüestions pràctiques, com per exemple pel fet que les baixes taxes d'alfabetització i escolarització feien que una part important de la pagesia de Mallorca no entengués el castellà. No hi ha dubte que aquest procés de mallorquinització, aquest procés d'assimilació de la parla mallorquina amb l'església, va fer que s'identificàs l'ús públic del mallorquí amb la defensa de l'ordre tradicional i les elits patronals rurals. D'aquesta manera no ens ha de sorprendre que des de les organitzacions socialistes, la ideologia política d'esquerres més arrelada entre la població de Mallorca, es preferís l'ús de la llengua castellana en la seva activitat cultural pel fet que s'identificava aquesta llengua amb la modernitat, el progrés i la llibertat (Carrió i Marimon, 2002: 41).⁶³

Així, observam com la institució que més va aportar en la difusió de l'estereotip positiu de la pagesia en clau tradicional i antimoderna va ser el bisbat des d'un posicionament ideològic en principi apolític però en el fons clarament dretà, religiós i mallorquinista.

En el marc d'aquestes política recristianitzadora, malloquinitzadora i populista duta a terme pel bisbat hem d'entendre la potenciació de les peregrinacions i l'adoració de la Mare de Déu de Lluc, la qual va ser oficialment

coronada l'any 1884. Aquell any el bisbe Mateu Jaume va coronar la imatge de la verge davant dotze mil persones en nom de Lleó XIII el qual li va concedir el títol de patrona de Mallorca. És així que es va començar a convertir la imatge d'una verge d'uns dels santuaris que millor va resistir les ofensives desamortitzadores de mitjan segle XIX en un clar referent d'identificació regional insular. L'any 1891 el bisbe Jacint Maria Servera va encarregar amb permís de la Santa Seu la cura de la imatge i el santuari a la congregació mallorquina dels Missioners dels Sagrats Cors que s'encarregaren de reformar i ampliar les dependències. Al mateix temps, aquell mateix any es va construir la carretera que comunicava el monestir amb la resta de la xarxa viària de Mallorca, la qual cosa va afavorí les peregrinacions populars.

Així mateix, l'impuls mallorquinitzador de l'adoració de la verge de Lluc es va fer l'any 1910, durant el bisbat de Pere Joan Campins, quan el papa Pius X va confiar la cura del monestir definitivament als Missioners dels Sagrats Cors i es varen establir certes restriccions per entrar com a frare al monestir. D'entre aquestes restriccions podem destacar l'obligació d'haver nascut a Mallorca i parlar mallorquí. D'aquesta manera es va lligar definitivament el culte a aquesta imatge amb la identitat mallorquina com a identitat rural tradicional (GEM, 1989: 8, 69-71). El simbolisme de la imatge com a nexa d'unió de la població mallorquina es va confirmar quan la capella on s'exposava fou ornamentada amb un fris on figuraven els escuts de totes les viles i parròquies de l'illa, per la qual cosa tot els habitants de Mallorca es podien sentir identificats amb la imatge a través de la seva pertinença a una localitat concreta.

La recuperació i potenciació al segle XIX de cultes populars per part de les institucions eclesiàstiques, com per exemple va ser el cas el culte a la verge de Lluc que es remuntava al segle XIII, s'ha d'entendre en el marc d'una estratègia més amplia de l'església d'apropiació de la religiositat popular abans reprimida per

⁶³ Carrió i Marimon citen a Antoni J. Colom al respecte, però no especifiquen cap publicació al respecte.

contrarestar la laïcització i descristianització de la societat que es va viure des dels inicis de la construcció de l'estat liberal i sobretot des de la posada en marxa dels processos desamortitzadors a mitjan segle XIX.

Com ha assenyalat Joaquim Puigvert, durant el segle XVIII i principis del segle XIX es va donar una aliança entre el clergat secular i l'estat il·lustrat primer i liberal més tard, per reprimir i marginar les diferents formes de religiositat popular que, a part de ser considerades irracionals, no es trobaven sota el control institucional i podien donar lloc a certs desordres (1988: 47). Tanmateix, l'enfrontament amb l'estat liberal en el marc de les desamortitzacions i la progressiva laïcització de les estructures estatals al segle XIX, va provocar finalment un canvi d'orientació en l'actitud de l'església catòlica en vers la religiositat popular. Una vegada s'havia comprovat la força de la resistència a la reforma de la cultura popular —sobretot al món rural—, l'estratègia de l'església va passar a consistir en apropiant-se-la com a cultura tradicional i presentant-se com a la seva defensora davant les agressions de la modernització. Això conformava una estratègia de poder per combatre el laïcisme i l'anticlericalisme creixent en el marc d'unes relacions de força tenses i canviants. En aquest sentit Demetrio Castro ha assenyalat que *resulta asumible la hipòtesis que mantene la existencia a lo largo del siglo XIX y en el mundo católico europeo, de un proceso de recuperación de la religiosidad popular que en sus últimos decenios aparecería enmarcada en una sujeción clerical más estrecha. Hasta cierto punto cabría pensar en una institucionalización de la religiosidad popular centrada en peregrinaciones, procesiones, reliquias y veneración de las apariciones marianas, de forma que el clero que a finales del siglo XVIII procuraba desterrar formas y expresiones de la religiosidad popular, terminaría por impulsarlas controladamente cien años después* (2003: 34). És en aquest context que hem d'entendre el to populista i regionalista de

les polítiques de recristianització dutes a terme pel bisbat de Mallorca de finals del segle XIX i principis del XX.

No hi ha dubte que la potenciació dels cultes populars per aquesta època va anar acompanyada d'una major subjecció clerical, és a dir, d'un augment del nombre d'efectius del clergat i del nivell de la seva formació. Es per això que des de la restauració borbònica l'any 1875 es va endegar un procés d'ampliació dels seminaris i es varen començar dur a terme polítiques de captació per a la formació d'un nou clergat més nombrós i més ben preparat per combatre la descristianització de la societat (Fullana 1994, 48). Per eixamplar la base social de la qual captar els nous preveres, els seminaris varen haver d'obrir-se a les classes mitjanes i varen haver d'oferir facilitat d'accés per als fills de famílies no tan acomodades com les que fins en aquells moment els havien nodrit. Aquestes noves polítiques de captació de clergues varen rebre una resposta molt positiva entre els fills de les classes mitjanes pageses que varen passar a ser el grup predominant en els nous seminaris. Així podem pensar que es va gestar una nova generació de clergues ambivalents que coneixen tant la religiositat popular com la oficial i que feren possible aquest gir populista de les institucions eclesiàstiques a finals del segle XIX. Es tracta de molts preveres que una vegada formats a la ciutat tornaven com a vicaris o rectors a les seves comarques o viles d'origen. Aquesta hipòtesi ha estat prou plantejada pel que fa a l'estat espanyol: *Si bien faltan estudios sistemáticos al respecto, hay indicios que permiten apuntar una sustancial ruralización de la procedencia del clero durante el siglo XIX [...] El efecto en sí cobra relevancia teniendo en cuenta la frecuencia con la que los clérigos especialmente seculares, tendían a establecerse en sus comarcas de procedencia y frecuentemente en sus mismos pueblos o localidades [...] De esta forma en el ejercicio ministerial tendían a ajustarse a los patrones de la conducta religiosa común y al fomento de devociones y prácticas que les eran*

familiares y próximas. Había así un cierto flujo circular en el que la propia jerarquía parroquial tendía a reforzar las experiencias religiosas comunes que como individuos habían mayoritariamente conocido en su proceso de socialización primaria y al mismo tiempo a ajustar estas prácticas cuando fuera necesario al control funcional eclesial que representaban ellos mismos (Castro, 2003: 37). A Mallorca un exemple paradigmàtic de prevere ambivalent fill de les classes mitjanes pageses que exercia de corretja de transmissió entre la religiositat popular de les viles de la Part Forana i el bisbat va ser sens dubte Mossèn Antoni Maria Alcover, que va arribar a ser anomenat vicari general de la diòcesi durat el bisbat de Pere Joan Campins.

A Artà tant les noves polítiques de formació i captació d'alumnes en els seminaris, com els nous criteris d'adjudicació de rectors i vicaris a les parròquies de les viles rurals, va tenir uns efectes que podem considerar gairebé revolucionaris. Si afirmam això és perquè amb anterioritat a 1920 el rector parroquial de la vila solia ser una persona nascuda a Ciutat –Palma—, poc activa i no gaire ben formada que havia assolit aquest càrrec gràcies a les seves bones relacions amb el Marquès de Bellpuig. Les persones que ostentaren aquest títol i els seus descendents conservaven com a patrons de la parròquia el privilegi de proposar al bisbe de Mallorca una terna de tres candidats a elegir-ne un, per ocupar el càrrec de rector de la vila (Gili, 2006: 162). Es tractava d'una prerrogativa residual del senyoriu jurisdiccional del qual els marquesos de Bellpuig havien gaudit sobre la vila i comarca des del segle XVII.

Aquest era el perfil de rectors com Gabriel Salvà que encapçalà la jerarquia parroquial fins a 1912 i el seu successor Gabriel Muntaner que ocupà el càrrec de rector fins a 1920. Podem pensar que va ser davant la passivitat i el desinterès dels rectors elegits pel Marquès de Bellpuig en l'exercici de les seves funcions com a caps parroquials que el bisbat va decidir adjudicar la parròquia artanenca a un

d'aquells nous preveres d'ascendència rural formats en els seminaris que havien produït una nova fornada de capellans més motivats i preparats. El nou rector l'any 1920 va ser Don Joan Rubí nascut a la vila veïnada de Santa Margalida i que havia exercit el ministeri sacerdotal durant quatre anys a Son Servera, una altra vila pròxima a Artà. Don Joan es mostrava a les pàgines de la revista *Llevant* com un fervorós partidari de la modernització de l'església, sempre seguint els principis de l'encíclica *Reum Novarum*, per la qual cosa es mostrava partidari de l'acció protectora de l'església per resoldre els problemes plantejats en la "qüestió social" i del diàleg entre religió i ciència per fer ambdues coses compatibles.⁶⁴ A part dels seus clars posicionaments en política pastoral i diocesana que delataven un nivell més alt de formació que els seus predecessors, Don Joan també es va mostrar notablement més actiu. Es va fer bastant popular entre la població de la vila quan va posar em marxa la campanya de col·lectes per enviar aliments als soldats artanencs destinats a combatre a la Guerra del Marroc.⁶⁵ A part d'això, també va fundar l'associació de Mares Cristianes l'any 1924.⁶⁶

L'associacionisme pietós femení de grups com els de Mares Cristianes o Filles de Maria, una associació específica de dones fadrines present a Artà des de 1872, va rebre un gran impuls en aquesta època, suposam que n gran part per l'acció de Don Joan Rubí. Aquestes associacions tenien un caràcter estrictament religiós, no tractaven temes econòmics o polítics, i varen sorgir de l'auge que va experimentar el culte marià des de la troballa de la Mare de Déu de Lourdes a mitjan segle XIX, específicament a Mallorca també a partir de la coronació de la Verge de Lluc l'any 1882. Cap a l'any 1924 es tenien comptabilitzades 145 associacions de pietat a tot Mallorca (Fullana, 1994: 96).

L'èxit de associacions com les Mares Cristianes o les Filles de Maria va

⁶⁴ *Llevant*, 16 de juny 1921.

⁶⁵ *Llevant*, 7 de gener de 1922.

⁶⁶ *Llevant*, 12 de gener de 1924.

contrastar amb el relatiu fracàs del Cercle d'Obrers Catòlics que es va crear a Artà l'any 1910 com a una dependència de la parròquia a imitació dels que ja hi havia a Palma, Manacor o Inca des de feia decennis. El cercles d'obers catòlics eren societats de socors mutus patrocinades per les grans famílies de la vila que acabaven funcionant com a centres caritatius. A part d'això també feien la funció de centres de dinamització socio-cultural i de difusió de la doctrina política dretana de l'església. El cercle artanenc no va durar gaires anys i es va caracteritzar sobretot per la seva inactivitat igual que la resta d'aquest tipus d'organització a les viles petites de Mallorca (Fullana, 1994: 496)

Tot i el dinamisme parroquial que sembla que va caracteritzar el període que Don Joan va ser rector, hem de tenir en compte que el procés de recristianització a principis del segle XX que es va donar a Artà i a Mallorca en general no només va ser dut a terme pel clergat secular, sinó que les ordres religioses varen tenir un paper possiblement més important. En aquest sentit, hem de destacar la tasca duta a terme a l'àmbit de tot Mallorca de l'Ordre dels Missioners del Sagrats cors creada pel bisbat de Mallorca l'any 1890, i que, apart de gestionar en Monestir de Lluc, es va dedicar a la predicació pública de poble en poble en allò que es va anomenar "missions populars", amb l'objectiu de fer créixer noves formes de religiositat més refinades i il·lustrades que les que anaven lligades a les tradicions populars. No hi ha dubte que el ferrocarril va facilitar molt la feina dels frares predicadors (Amengual i Fullana, 2003: 21). Així, hem de pensar que la tasca dels frares missioners va ser decisiva en l'èxit de l'associacionisme pietós, el qual Artà estava representat per l'agrupació de Filles de Maria i per la de les Mares Cristianes en la seva vessant femenina, i per la Congregació Mariana per part masculina.

Tanmateix, a Artà l'element del procés de recristianització que es va viure de manera més intensa per aquesta època va ser la el retorn de l'ordre franciscana a la vila l'any 1897, que s va instal·lar a l'antic convent que aquesta mateixa ordre

havia ocupat abans de ser expulsada en l'exclaustració de l'any 1835. Encara que el retorn va ser presentat com una restauració del vell ordre que mai hauria d'haver estat pertorbat, la veritat és que l'ordre franciscana que ara gestionava el convent no era la mateixa que abans, ja que ara era la Tercera Ordre Regular, la qual va tenir una gran expansió durant aquesta època.

Prest es va establir una relació de rivalitat entre el convent i la parròquia per veure qui capitalitzaria i canalitzaria en major proporció la recristianització de la societat artanenca. Així, l'any 1906, aprofitant la Llei de Sindicats Agrícoles de el Congrés de diputats de Madrid havia promulgat aquell mateix any, els frares terciaris franciscans varen crear la Caixa Rural en un local situat al mateix convent. Amb la iniciativa es va reunir un important capital procedent sobretot dels principals propietaris de terres i es va dur a terme una política d'atorgament de crèdits per a pagesos alovers i altres grups modestos. Al mateix any es va organitzar depenent de la Caixa Rural l'Associació d'Obreres de Sant Josep que anys més tard entrà en competència amb el Cercle d'Obrers Catòlics a l'hora de captar associats difondre l'obrerisme confessional de dretes. Una vegada havia desaparegut el Cercle d'Obrers Catòlics, Andreu Ferrer va organitzar en el marc de la Caixa Rural una societat de socors mutus. La creació de la Caixa Rural a Artà responia a una política global a l'àmbit de tota la illa de l'ordre franciscana de creació de germandats de seglars a partir de 1906 i de la qual un dels principals impulsors va ser el pare Pere Joan Cerdà que va estar destinat al convent d'Artà entre 1897 i 1909 (Fullana, 1994: 403-405). La iniciativa de fer una escola de nins a les instal·lacions del convent també va ser d'aquest frare sociòleg i pedagog que més tard va seguir la seva tasca a Inca, i que fou conegut arreu de l'illa com el director del periòdic *El Heraldo de Cristo* a partir de la seva fundació l'any 1909.

La tasca de l'ordre franciscana de tenir de cura dels nins de la vila davant les insuficiències de l'escola pública, es va

complementar a partir de l'any 1921 amb tota una oferta d'activitats recreatives que el convent ofería als nins i joves d'Artà mitjançant la creació de les Joventuts Seràfiques. A partir d'aquesta data el convent es va convertir en el principal centre d'esbarjo per a nins i joves en el qual s'ensenyava música, es programaven excursions, es feien obres de teatre o es projectaven pel·lícules de cinema. Això es constatat en les memòries de Serafi Guiscafré el qual va ser un assidu del convent quan era nin i, tot i sentir-se políticament d'esquerres, recorda amb especialment afecte i aprovació les activitats que allà s'organitzaven: *Ens venen sempre a la memòria tant el frare Miquel ensenyant a tocar el tambor i a fer guerrilles per les muntanyes de l'ermita de Betlem, a fer teatre en el claustre i les sessions de cinema en les que coneguerem a Xarlot, en Harold Lloyd, en Rin-tin-tin i tant d'altres. Tant a la Joventut Seràfica com a la Congregació tots els al·lots de la vila ens mantenien sempre ocupats i en elles no s'aprenia res dolent.*⁶⁷ Observam com també l'oci en principi més innocent va ser un espai conquerit per a les polítiques de recristianització a la vila, la qual cosa ha estat assenyalada per al conjunt de l'estat espanyol durant els anys vint (Uría, 2003b: 105). Així l'associacionisme confessional creat al voltant de l'oci ha de ser entès com un dels principals mitjans de socialització i expansió del procés recristianitzador.

Per altra banda, la participació de l'ordre franciscana en l'organització de l'oci a Artà no només es va limitar a les formes d'oci lligades a la modernitat com el cinema o l'esport, sinó que també varen promocionar la seva presència pública a través de la restauració de les festes de caràcter tradicional de Sant Antoni de Pàdua que se celebraven al més de Juny. A l'any 1901, pocs anys després d'haver-se establert a la vila, l'ordre franciscana va reprendre la celebració d'aquesta festa que havia estat interrompuda durant varies

dècades. La festa consistia en els habituals refrescs de dolços i beure oferts al conjunt del poble per part del convent; en una processó en la qual desfilava una carrossa de nins i nines un dels quals anava caracteritzant com el Sant a qui s'havia consagrat el convent, i, finalment, en el número folklòric del ball dels cavallets i la dama que s'havia recuperat de les antigues festes celebrades abans de 1835. Tot i el caràcter de restauració de la tradició que tenia la festa, el fet que no hagués tingut continuïtat durant seixanta-cinc anys ens fa pensar més en la invenció d'una tradició que no en la seva restauració, com de fet reconeixia Rafel Ginard, un dels pares franciscans més il·lustres del convent: *Abans de venir els frares, no hi havia per Sant Antoni carrosses ni els artanencs n'havien vista cap mai. La festa després de l'exclaustració passà a les sordes, i els frares novells tractaren d'aixecar-la.*⁶⁸ Tot i ser una tradició en gran part inventada no hi ha dubte que pel fet que seguia el model de les demés festes de caràcter premodern que vestien el calendari local, la recepció popular va ser positiva. De fet, les festes s'han seguit celebrant amb la participació més o manco intensa dels veïnats i veïnades d'Artà durant tot el segle XX.

Una altra festa d'aquest tipus que es va promocionar en aquesta època va ser la de Sant Isidre. Aquesta festa es va inventar totalment de bell nou i va ser promoguda pel Sindicat Agrícola Catòlic, ja que es tractava del sant patró dels conradors. No sabem quan es va començar a celebrar però degué ser un poc més tard de la fundació del sindicat l'any 1906. Així mateix, podem estar segurs que ja se celebrava a l'any 1921, quan va sortir anunciada a la revista *Llevant*.⁶⁹ Tampoc sabem gaire en què consistia la festa però per les característiques de la institució que la patrocinava podem pensar que devia ser

⁶⁷ GUISCAFRÈ, S. 2003. *Escenes artanenques*. Artà: Associació Cultural Artà, p. 77

⁶⁸ GINARD, R. 1960. "La carrossa de Sant Antoni de Pàdua", a R. Ginard.: *Croquis artanencs*. Mallorca: Moll, 1996 (Publicat originalment a Bellpuig, 5 de juliol de 1960)

⁶⁹ *Llevant*, 15 de maig de 1921.

una altra exhibició paternalista de les elits terratinents en vers el conjunt de la vila. En principi el Sindicat Agrícola havia de ser una associació de petits propietaris per a defensar els seus interessos tant en la comercialització de la producció i la compra de llavor, com en la tecnificació i la capitalització de les explotacions. Tanmateix, el patrocini de les elits terratinents i la col·laboració del clergat ben prest varen evidenciar que es tractava d'una nova estructura patronal a través de la qual es desplegaven polítiques paternalistes i dependències clientelars.

D'aquesta manera queda clar que almanco fins la guerra civil de 1936, tot i l'activitat de folkloristes, literats i polítics regionalistes, les institucions eclesiàstiques segurament varen ser el principal canal de difusió efectiva dels estereotips positius de la pagesia representats en clau de tradició i com a fre a la corrupció que representava la modernitat. És veritat que a través d'aquestes institucions es feien projeccions de cinema de caràcter netament urbà com les pel·lícules de Charles Chaplin, o que molts dels cultes pietosos que es proposaven a la xarxa confessional associativa i recreativa de l'església eren cultes més aviat refinats per als quals s'exigia una certa educació i formació, però tot apunta que a través d'aquestes institucions també es transmetia la valoració positiva del folklore i el paisatge com elements que definien tant la identitat mallorquina com l'artanenca com a identitats rurals pageses.

La dinàmica de creixement cultural del regionalisme conservador i catòlic a la vila d'Artà durant el primer terç del segle XX es va veure debilitada durant la II República i definitivament truncada amb la Guerra Civil. Així mateix, durant els primers anys del franquisme es va seguir valorant positivament el folklore regional i el passat rural de Mallorca, encara que si abans es feia des de la perspectiva nacionalista mallorquina ara es feia des de la perspectiva del nacionalisme espanyol i es veia el folklore com a expressió regional de l'espanyolitat de l'illa.

Aquesta va ser l'època en la qual es varen fixar la vestimenta i els balls considerats tradicionals de Mallorca, sempre representats com a vestimentes i balls clarament rurals i pagesos. D'aquesta manera es varen recuperar d'una manera bastant uniformitzant els calçons amples per als homes i els *rebosillos* per a les dones com a la indumentària pagesa tradicional pròpia de l'illa. Igualment es va investigar i normativitzar l'anomenat "ball de bot", considerat especialment pagès i diferenciat dels balls moderns d'aferrat, com el ball mallorquí per excel·lència. Aquestes formes de folklore eren especialment vistoses i resultaven ideals per a les mostres exhibicionistes de les particularitats regionals que l'estat franquista organitzava en el sí de la seva política populista de nacionalisme espanyol. El folklorisme d'aquesta època es va concretar en la formació d'agrupacions folklòriques que varen tenir molta més repercussió social entre el comú de la població que les investigacions dels anteriors erudits folkloristes, les quals sembla que mai aconseguiren sortir dels seus cercles culturals elitistes.

No hi ha dubte que les primeres agrupacions foren creades des del Règim Franquista. En aquest sentit tot ens indica que la secció femenina de Falange va tenir un paper cabdal. Per exemple, la primera notícia d'exhibició folklòrica que tenim és l'actuació un teatre de Palma del grup folklòric de la Secció Femenina l'any 1941. Més tard, l'any 1943 va ser un any molt important per aquell nou folklorisme afecte al Règim, ja que es va celebrar també a Palma una Diada Folklòrica amb motiu de la Fira de Mostres i un concurs de vestits regionals al Club Espanya de la mateixa ciutat. Finalment aquell any també es va convocar al Cercle de Belles Arts un concurs de composició de cançons i danses populars de la regió de Balears (Cañabete, 2000: 468). La proliferació d'agrupacions folklòriques a partir d'aquesta data va fer que dos anys més tard el governador civil ordenàs a totes aquestes societats recreatives que s'enquadrassin al Departament de Cultura i Art de l'Obra Sindical d'Educació i

Descans. D'entre aquestes agrupacions varen destacar "Aires de Muntanya" dirigida per Antoni Galmés, el qual es va donar a conèixer sobretot com a investigador dels balls tradicionals quan a l'any 1950 va publicar un llibre titulat *Danzas y canciones de las Baleares*. Un altre grup que va destacar va ser el de "Dansadors de la Vall d'Or" dirigit per Bartomeu Ensenyat, qui també fou director de l'Escola de Música i Danses de Mallorca.

Precisament en el pensament de Bartomeu Ensenyat trobam un exemple clar de l'impuls nacionalitzador espanyol que va significar l'obra de fixació i estandarització dels balls i la vestimenta regionals de Mallorca duta a terme pels folkloristes de l'època de postguerra. Això es pot comprovar quan Ensenyat afirmava l'any 1975 l'espanyolitat indubtable del ball de bot, tradicional de la pagesia mallorquina: *Que aquí se adaptaron a nuestro ambiente e idiosincrasia es indiscutible, pero lo que no ofrece lugar a dudas es que todos ellos, sin excepción, son bailes populares de España. Puesto que todos somos españoles por descendencia y herencia y que nuestra Isla ha ido evolucionando en sus costumbres y artes, siguiendo las vicisitudes que ha ido atravesando nuestra Nación* (citada a Ramis, 2002: 58).⁷⁰ Així, observam com el folklorisme d'aquesta època que va girar al voltant d'agrupacions exhibicionistes de música i dansa regional-popular es va alinear amb les polítiques populistes del règim franquista, que poden ser enteses en termes de Néstor García Canclini com *un modo de utilizar la cultura para edificar el poder* (1990: 245). Aquest autor ha observat en el cas de les polítiques populistes de règims més o manco autoritaris de Llatinoamèrica al llarg del segle XX, com l'estat ha utilitzat el folklore com a eina per fomentar l'ordre i els consensos socials sota el paraigües

d'una identitat nacional forta, al mateix temps que s'ha fet del poble un simple espectador de les seves suposades essències de les quals en teoria n'és portador.

Tot i aquest efecte desmobilitzador dels sectors populars de la societat que ha tingut el folklore, aquest mateix antropòleg ha destacat com a contrapunt positiu de les polítiques de nacionalisme populista el reconeixement i la inclusió del gruix de la població en règims polítics definitivament alliberats de les limitacions de l'elitisme: *En el populismo estatizante, los valores tradicionales del pueblo, asumidos y representados por el estado, o por el líder carismático, legitiman el orden que estos administran y dan a los sectores populares la confianza de que participan en un sistema que los incluye y los reconoce* (Ibid.). Així podem entendre que en el cas de la Mallorca dels decennis centrals del segle XX, el folklorisme franquista va instrumentalitzar les tradicions pageses premodernes a favor de l'estat i del nacionalisme espanyol, però al mateix temps va transmetre una representació positiva de la pagesia a partir de la qual la població de les viles de la Part forana de Mallorca es va poder sentir valorada i inclosa en el Règim.

Per altra banda, també hem de tenir en compte que, tot i que la tradició folklorística de caràcter regionalista conservador dels primers decennis del segle XX va quedar arraconada en els primers anys del franquisme, cap als anys seixanta es va evidenciar una recuperació de l'activitat duta a terme des d'aquesta sensibilitat diferenciada del populisme franquista a partir del qual es representava de manera igual de positiva i mitificadora el passat pagès de Mallorca. La recuperació del mallorquinisme regionalista i conservador va anar de la mà en aquesta època de l'església mallorquina encapçalada pel bisbat. L'any 1963 es va posar en marxa la nova línia editorial de la revista *Lluc*, que va passar de ser l'òrgan de comunicació de l'ordre dels Missioners dels Sagrats Cors, a esdevenir el principals referent de difusió cultural de la

⁷⁰ Cita original: ENSENYAT, B. 1975. *Folklore de Mallorca. Danzas, música, ritos y costumbres*. Palma, p. 88-89. Ramis no especifica l'editorial d'aquesta publicació.

mallorquinitat tal com havia estat entesa des de l'església mallorquina i els sectors regionalistes amb anterioritat a 1936. no fa falta dir que la revista es publicava íntegrament en català i es va acabar convertint en un punt de referència de la intel·lectualitat illenca de sensibilitat regionalista o nacionalista. Per altra banda, l'any 1965, com a conseqüència de les directrius acordades en el Concili Vaticà II el bisbe Jesús Enciso va ordenar que el català fos la llengua d'ús predominant en tota la diòcesi mallorquina.

Així mateix, la mesura més popular de recuperació del discurs mallorquinista de principis de segle XX va ser la reivindicació de la figura de Mossèn Alcover en la preparació dels actes de celebració del centenari del seu naixement l'any 1962. Un dels preparatius que es van fer per a aquesta celebració va ser l'emissió radiofònica a partir de l'any 1960 de les rondalles arplegades en el seu moment per Alcover en la ràdio que era propietat del bisbat: Ràdio Popular. Això va suposar que per primera vegada es popularitzàs a través dels mitjans de comunicació de masses el llegat folklorístic anterior a la Guerra Civil. La recepció de la feina feta per Alcover en es seu recull rondallístic va ser especialment positiva per una generació de mallorquins i mallorquines que en la majoria de casos no havien tingut contacte amb la tradició oral de les rondalles. Prova d'això és que la segona edició dels diferents volums en que l'editorial Moll va publicar l'*Aplec de rondaies mallorquines d'en Jordi des Racó* a partir de 1960 va tenir molt més èxit que no la primera realitzada a partir de 1936 i sobretot durant els anys cinquanta.

L'editorial Moll també va acabar de publicar l'any 1966 la col·lecció de quatre volums el *Cançoner popular de Mallorca* l'obra magna de Rafel Ginard, el pare franciscà resident a Artà que s'havia dedicat des dels anys vint a arplegar cançons de tradició oral i a posar-les per escrit, comentant-les i classificant-les. Finalment aquesta mateixa editorial també va acabar de publicar l'any 1965 la

traducció al castellà del *Die Balearen* feta per Josep Sureda Blanes que es va iniciar l'any 1954. Pel que fa a les polítiques editorials de recuperació del pensament mallorquinista del primer terç del segle XX, per al cas més concret d'Artà també hem de destacar que l'any 1961 es va reeditar el recull de prosa poètica paisatgística de Sureda Blanes que amb el títol *El paisatge d'Artà* aquest autor havia publicat pel seu compte trenta anys abans.

No hi ha dubte que, tant la difusió de les rondalles arplegades per Mossèn Alcover com la publicació del cançoner de Ginard o la traducció del *Die Balearen*, tot plegat va estimular la tasca de recuperació de la tradició oral per part d'una nova generació d'investigadors que treballaven en el context acadèmic de l'antropologia o la filologia. Així mateix, aquesta nova generació d'intel·lectuals es va interessar per àmbits temàtics que els antics compiladors havien censurat i deixat de banda, com eren per exemple tot allò que tingués a veure amb sexe o amb la política. Aquest és el cas de la feina de recopilació del cançoner eròtic feta per Gabriel Janer Manila entre 1962 i 1977, o la investigació sobre la politització de l'obra del glosador i dramaturg popular de clar posicionament republicà Llorenç Capellà 'Batle' feta per Gabriel Oliver 'Majoral' durant els anys setanta.⁷¹ No hi ha dubte que el caràcter selectiu dels reculls folklorístics de la tradició oral ha generat unes determinades representacions del passat rural de Mallorca sempre en funció dels interessos i les intencionalitats contemporànies dels seus autors, editors i fins i tot hem de pensar del seu públic. És per això que els reculls que han tingut la intencionalitat d'oferir una imatge positiva de la pagesia mallorquina sempre han fet una selecció d'aquells aspectes de la tradició oral considerats més positius i n'han marginat els vistos com a negatius. D'aquesta manera, si folkloristes com Alcover o Ginard invisibilitzaren el sexe i

⁷¹ OLIVER, G. 1982. *Un glosador: en Llorenç Capella*. Tesi de llicenciatura inèdita. Universitat de Barcelona. Departament de Filologia Catalana.

la política en els seus reculls per considerar que es tractava d'expressions de la cultura popular mallorquines censurables, autors com Janer Manila o Biel 'Majoral' han preferit en la seva obra d'investigació i recopilació ignorar tòpics incòmodes que podrien qüestionar la representació positiva del passat pagès de Mallorca, com són per exemple la misogínia o l'antisemitisme ben presents en el cançoner popular.

A Artà, el folklorisme filofranquista dels anys quaranta i cinquanta va tenir un impacte molt limitat, ja que no es va fundar cap agrupació d'exhibició de balls i vestimenta popular. Així mateix, aquesta vila va ser un dels principals centres a la part Forana del renaixement de la tradició cultural del mallorquinisme regionalista anterior a la Guerra Civil. Això es va manifestar per exemple sobretot en l'edició de la revista *Bellpuig* a partir de l'any 1960. Aquesta publicació periòdica local fou el suport en el qual folkloristes i literats de la vella escola com Rafel Ginard o Andreu Caselles varen poder seguir fent públic la seva particular visió positiva del passat rural de la vila. Si Rafel Ginard va reprendre a les pàgines de *Bellpuig* la seva col·lecció de relats costumistes dels *Croquis Artanencs*, Andreu Caselles va començar a publicar relats curts sobre anècdotes o personatges de la vila anteriors a 1936 amb el pseudònim de Pep de Sa Clota.

La revista *Bellpuig* va començar a ser editada per la parròquia i va iniciar la seva trajectòria com un híbrid entre full parroquial i premsa local amb aportacions literàries puntuals. Es tracta d'una iniciativa personal de Mossèn Mateu Galmés, el qual va ser rector de la parròquia d'Artà des de 1956 fins a 1968. Don Mateu era un rector nascut a la vila veïnada de Sant Llorenç en el sí d'una família pagesa recordat a Artà pel seu dinamisme i la seva inquietud. Don Mateu compartia la mateixa sensibilitat que els seus predecessors respecte al passat pagès tradicional de Mallorca. Si a Artà ha estat recordat pel fet que va arreglar les seculars diferències entre la parròquia i el convent

franciscà i com el fundador de la revista *Bellpuig*, a la vila de Manacor on hi va residir a partir de 1968 com a rector parroquial ha estat especialment recordat com el principal impulsor de la recuperació de les festes de Sant Antoni a la vila (Vives, 2006: 116).

El dinamisme d'aquest nou rector contrastava amb la tranquil·litat i fins i tot la passivitat que va demostrar Llorenç Lliteres en la seva etapa com a rector de la vila entre 1936 i 1956. No hi ha dubte que la seguretat que li donava l'orientació nacional-catòlica del règim franquista va provocar una certa relaxació en l'activitat social de la parròquia i d'aquesta manera Don Llorenç 'Nonga' es va poder dedicar a la seva vertadera passió que no era més que la investigació historiogràfica del passat de la seva vila durant els segles XIII i XIV. D'això s'ha fet ressò un prevere artanenc anomenat Nicolau Pons el qual remarcava de la seva tasca com a rector que *Don Llorenç havia aconseguit formar una reduïda comunitat parroquial que es mostrava devota, fidel, sempre amb ganes de superar-se espiritualment, però tancada en sí mateixa, com la mateixa església* (citada a Tugores, 1997: 62).⁷² Tot fa pensar que es tractava d'un home introvertit, més ficat en les tasques intel·lectuals que no en el servei de la comunitat religiosa. D'aquesta manera, no ens ha de sorprendre que Llorenç Lliteres, tot i pertànyer a la generació del regionalisme conservador mallorquinista i participar de les mateixes inquietuds intel·lectuals, mai s'hagués animat a endegar una publicació periòdica local que seguís l'herència de *Llevant*, encara que adaptada als requisits del franquisme.

No hi ha dubte que la revista que acomplí aquesta funció a Artà a partir de 1960 va ser *Bellpuig*. Un dels col·laboradors habituals d'aquesta publicació va ser també Antoni Gili, un prevere nascut a la vila que per una banda va seguir l'obra d'investigació historiogràfica local de Don Llorenç Lliteres, i per l'altra va continuar amb la

⁷² Tugores no especifica la publicació de referència en el seu llibre.

tasca de recull del cançoner popular que havia iniciat anys abans el pare Ginard.⁷³ Segurament va ser la tasca en la revalorització del passat pagès tradicional de la vila de figures com Mateu Galmés o Antoni Gili, i no la tradició de les agrupacions folklòriques filofranquistes de la postguerra, allò que va fer que a la Artà començassin a sorgir agrupacions de ball de bot. D'entre aquestes associacions culturals hem de destacar "Artà Balla i Canta" que fou la pionera quan es creà amb la col·laboració de tres-cents socis l'any 1974.

Pel que fa a la vessant política del corrent de recuperació del mallorquinisme regionalista en el marc del qual s'acostumava a valorar el passat pagès de la vila com un a cosa a valorar positivament, hem de destacar que Artà va ser la vila natal del advocat i polític Josep Melià, el qual va escriure l'any 1963 *Els mallorquins*, un assaig sobre la història de Mallorca que no es va poder publicar fins a 1967 per mor de la censura. Aquest text ha estat considerat el primer tractat clarament nacionalista a Mallorca. Tot i els seus posicionaments polítics nacionalistes, Melià es va presentar a les eleccions a Corts de l'any 1974 i en fou elegit procurador pel terç familiar de Balears. S'integrà en el grup parlamentari i independent i promogué la gratuïtat de la normalització dels noms propis catalans. Quan Franco ja s'havia mort, va fundar el Partit Nacionalista de Mallorca l'any 1976 i un any més tard encapçalà la candidatura al Congrés d'Unió Autonomista a les eleccions generals encara que no obtingué escó. Possiblement va ser això i el pragmatisme polític que sempre el va caracteritzar, la raó per la qual Melià s'integrà finalment a UCD.

Tot plegat ens indica que cap als anys seixanta va tornar a agafar vigència el discurs del mallorquinisme en el qual es

reproduïa de forma nostàlgica l'estereotip positivitzat del bon pagès i la representació mitificadora del passat rural de l'illa. Tot ens fa pensar que aquesta la reproducció d'aquest discurs es va reprendre tant en la seva vessant cultural – literària, folklòrica i fins i tot religiosa— com en la seva vessant política, i que la vila d'Artà va seguir essent un dels principals focus de reproducció i regeneració d'aquesta forma de mallorquinisme en el qual s'ha reproduït la identitat mallorquina com a identitat rural basada en la valoració positiva de la tradició premoderna.

Pel que fa a la vessant literària de la representació idealitzada i mitificadora del món rural mallorquí, pensam que pot ser interessant acabar de caracteritzar-la tant en els seus aspectes formals com en les seves implicacions socials i ideològiques a partir des textos de descripció paisatgística i costumista que Rafel Ginard va escriure sobre Artà amb el títol genèric de *Croquis artanencs*. Pensam que en aquests textos es mostra de manera exemplar i aclaridora el discurs de construcció de la identitat regional mallorquina com a identitat rural que transmeteren en comú i durant bona part del segle XX tant folkloristes, com poetes, clergues o polítics regionalistes.

Els *Croquis artanencs* són un conjunt de textos bastant heterogeni a cavall entre la prosa lírica paisatgística, el relat costumista, l'assaig folklòric, el tractat historiogràfic i fins i tot l'article d'opinió. Tot i la seva heterogeneïtat, tots els textos tenen en comú que es tracta sempre les arrels de la identitat mallorquina i artanenca a través de la metàfora del passat pagès de la vila. Els textos foren publicats en dues etapes ben diferenciades. Els primers escrits foren publicats a la revista *Llevant* entre 1924 i 1929, mentre que en una segona etapa va publicar una nova tanda de *Croquis artanencs* a la revista *Bellpuig* entre 1960 i 1968. En els *Croquis* de la primera etapa hi predomina la prosa poètica paisatgística i el relat costumista, i la representació que es fa del passat rural de la vila o dels residus que evocaven aquest passat era

⁷³ En aquest sentit, destacam de l'obra d'Antoni Gili: GILI, A. 1994-1997. *Aportació al cançoner popular de Mallorca*. 4 vols. Palma: Al Tall. GILI, A. 2003. *Artà al segle XVII*. Palma: Documenta Balear.

més idealitzada, seguint les passes de l'“escola mallorquina”. Els textos de la segona etapa són més eixuts i descriptius, i hi predomina una actitud més didàctica i divulgadora que no mística i idealitzant. De totes maneres, en els textos de la segona etapa encara es poden identificar les mateixes pautes discursives que en els de la primera, igual que la mateixa representació del món rural i el passat pagès, encara que a partir de 1960 s'hagués canviat la retòrica idealitzant per un estil amb el qual es pretenia un major realisme i veracitat.

Jaume Guiscafré ha assenyalat que en darrer terme els *Croquis artanencs* responien ideològicament al projecte propi del pensament romàntic de la Renaixença de restauració de la pàtria perduda amb el pas del segle, seguit des de diferents actituds amb el modernisme i el noucentisme (1996: 10). Aquest projecte s'havia d'aguantar sobre els tres grans pilars que es consideraven la base de la mallorquinitat coma identitat nacional: la terra, la religió i el poble. Amb la terra s'entenia tant el lloc en sí —l'illa de Mallorca— com els trets paisatgístics dels seus paratges naturals. Amb les al·lusions a la religió s'entenia que la religió catòlica instaurada a l'illa al segle XIII per Jaume I era la religió pròpia i definitiva del poble mallorquí, i així ho havia de seguir essent. Finalment amb les referències al poble mallorquí es construïa la identitat insular en clau folklòrica i lingüística, entenent que la cultura popular i la llengua pròpia de l'illa es mantenien especialment ben conservades entre la població pagesa de les viles de la Part Forana, tot i les malmenades del progrés.

A la descripció paisatgística que Ginard feia l'any 1929 del Bec d'en Ferrutx, segurament la muntanya i l'accident geogràfic més característic de tot el terme municipal d'Artà, aquest autor ajuntava en la representació del cim de la muntanya la terra i la llengua com a dos dels pilars esmentats sobre els quals es volia construir la identitat mallorquina com a identitat rural i nacional alhora. Així, Ginard descrivia de la següent manera les sensacions que tenia en arribar

al seu cim: *Una aura divina de llibertat me tusta en el front i me posa encara més encès l'amor a la nostra terra i a totes les seves característiques. Sempre s'és vist que els últims reductes d'independència i de llibertat foren aquests castells naturals: les muntanyes. Quina llengua hi parlaríeu aquí? Les pedres i tot s'alçarien a protestar aïrades si n'usàsem una que no fos la nostra. Aquests paratges reclamen la simplicitat, la naturalitat, allò que brolla espontàniament; res d'artifici, res d'esplets i coses postisses. Aquí hi ha les fonts on hi batega immortal, l'esperit de la nostra raça.*⁷⁴ Observam com el jove Ginard trobava al cim d'en Ferrutx les essències de la nació mallorquina en la llengua i el territori, contraposant la naturalesa d'ambdós elements a l'artificiositat del territori més humanitzat de davall de la muntanya o de la pronúncia de la llengua castellana quan era parlada per un mallorquí. La muntanya és assimilada en el text a una torre o a una fortalesa, com a darrer baluard de resistència al canvi i persistència de tot allò natural i primitiu. És per això que es presentava l'espai del cim com el darrer reducte de terra on no tenia cap sentit que un mallorquí parlàs castellà, ja que pel fet de tractar-se d'un espai tan verge i natural, les convencions socials i els interessos creats no hi arribaven i només comptava l'espontaneïtat de les essències naturals del caràcter mallorquí, unit irremeiablement a la variant insular de la llengua catalana. Així, davant l'artificiositat de l'estat es considerava Mallorca com a la nació natural per mor de les característiques dels seu territori i del seu parlar autòcton.

De la mateixa manera que Ginard assimilava la llengua i el territori com a elements bàsics de la mallorquinitat a través de la seva descripció paisatgística d'un accident geogràfic com el Bec d'en Ferrutx. A través de la descripció del monestir abandonat de Bellpuig l'any

⁷⁴ Ginard, R. 1929. “En Ferrutx” a *Croquis Artanencs*. Palma: Moll, 1995, p. 108. Publicació original a Llevant 30 de setembre de 1929.

1960 assimilava la mallorquinitat a la religió catòlica, al mateix temps que situava històricament el mite fundacional de la nació en la conquesta cristiana de l'Illa al segle XIII per part de Jaume I: *El nostre arruïnat monestir de Bellpuig va ésser el capítol històric, religiós i sentimental de preu més alt. O, si us plau més d'una altra manera: Bellpuig és l'anell i tumbaga de noviances que el cristianisme va posar a la nostra comarca quan s'hi casà.*⁷⁵ Hem de tenir en compte que aquest monestir va ser un dels primers edificis religiosos que es va construir després que Jaume I conquerís l'illa com a rei cristià. D'aquesta manera la valoració que Ginard fa de les runes del monestir s'explica pel fet que el considera un testimoni del caràcter catòlic de l'illa de Mallorca des que al segle XIII va prendre la fesomia cultural i regional que al seu parer li era pròpia.

La identificació de la llengua, el territori i la religió amb el món rural i amb un passat millor es percep a l'imaginari romàntic i regionalista del qual participava Ginard, com un conjunt de senyes d'identitat amenaçades pel canvi històric que representa la modernització i la industrialització. La contaminació i pertorbacions de les essències mallorquines per part del progrés va ser representada per Ginard a través de la figura de la carretera que fa accessible allò que abans era inaccessible i que contamina allò que abans era pur. La figura de la carretera representada en aquests termes es pot veure en un dels seus textos de 1960, a mig camí entre la descripció paisatgística del recinte emmurallat del santuari de Sant Salvador situat en un pujol aferrat a la vila i l'article d'opinió precisament contra la construcció de la carretera que havia de permetre accedir-hi més fàcilment: *Sant Salvador està al meu insignificant i fal·lible parer, lamentablement desfigurat. El caràcter de petita granja amb la seva clova de figueres de moro i figueres de cristià, i*

⁷⁵ Ginard, R. 1960. "Bellpuig" a *Croquis Artanencs*. Palma: Moll, 1995, p. 127. Publicació original a Bellpuig, gener de 1960.

*amb el seu corresponent adreç d'animals domèstics, aquell caràcter rústic, que tant li esqueia, irrecuperablement l'ha perdut. El gall de Sant Salvador era el primer d'Artà que se deixondia, i d'allà dalt cridava i despertava els galls dormilegues. Ja no hi és. La Mare de Déu de Sant Salvador, senyera i reina, ha deixat de ser madona. De tot això en té la culpa la carretera. No sostenc, és clar, que aquest camí sigui inútil. A qualcú, així ho crec, deu agradar i interessar. Però jo trob —segurament dec anar errat— que val més una pedra de les murades, una figuera de bordissot negre, un gall favat que, a trenc de dia, dona la pauta als altres galls, que no val tota la carretera.*⁷⁶

Observem en aquest fragment com, tot i que es valora la inaccessibilitat del santuari i la solidesa i la immensitat de les murades que l'enrevolten, no es representa aquest conjunt arquitectònic com a part de la naturalesa més verge i immaculada de les muntanyes, sinó que es representa com una granja, com una explotació agrícola. D'aquesta manera, observem que la representació en clau rural que fa Ginard de la mallorquinitat no només implica la naturalesa verge, sinó la producció agrícola de les cases de possessió, que es concreta a les al·lusions que fa a les figueres de bordissot negre i al gall favat. Tot plegat s'acabava de trempar amb la presentació de la verge de sant Salvador com a madona de casa de possessió. En certa mesura es pot interpretar l'article d'opinió no només com una defensa de la natura davant els avanços de la industrialització, sinó també com una valoració i una defensa de l'agricultura tradicional davant l'empenta que duien altres sectors econòmics com la indústria o els serveis. No hem d'oblidar que segurament a l'any 1960 ens pimer brots d'industrialització turística ja es podien percebre com una amenaça l'economia agrícola tradicional i per tant a la mallorquinitat.

⁷⁶ Ginard, R. 1960. "La flora de Sant Salvador" a *Croquis Artanencs*. Palma: Moll, 1995, p. 154. Publicació original a Bellpuig, desembre de 1960.

L'assimilació entre la pagesia com a col·lectiu professional d'agricultors i la identitat mallorquina ens introdueix al darrer dels grans pilars en els quals Ginard i tants d'altres varen construir l'edifici de la mallorquinitat. Ens estem referint al poble, del qual es valorava no només que fos el dipositari de la llengua pròpia, sinó també dels costums que el caracteritzaven com a tal i que eren meticulosament codificats pels folkloristes. En aquest sentit, no hi ha dubte que els col·lectius pagesos eren vistos com els grups en els quals es mantenien més purs els costums genuïnament mallorquins. Així mateix, la raó per la qual es pensava això no era per la seva dedicació professional a l'agricultura, sinó per la fixació de la seva residència en llocs més o manco aïllats i inaccessibles on era més difícil que arribàs la corrupció homogeneitzadora de la modernitat. En aquest sentit, podem destacar com a exemple la descripció que feia dels habitants de la possessió d'Es Cabanells de visita a la possessió de Son Marí amb motiu de la celebració d'una festa d'adoració a la Verge. No hi ha dubte que en aquesta descripció es poden identificar els principals tòpics que han caracteritzat l'estereotip positiu de la pagesia en la cultura occidental: *Es cabanellins són bruns, fornits, cantelluts, qui de tant abocar-se sobre els terrossos de la terra n'han pres el flaïre i la color. Però duen el cor damunt la mà i són francs i senzills i més bons que es pa de xeixa. Ells a pesar de viure al sol i la serena i de les seves tosques aparences, no afreturen d'excitants enèrgics ni d'emocions per vibrar d'entusiasme; els basta una festa camperola sobre el terrat d'una cisterna.*⁷⁷ Observam com la puresa de la innocència, la bona voluntat, la humilitat, la senzillesa i el conformisme atribuït a aquell grup pagès era presentat l'any 1929 per Ginard com la vessant positiva d'una rudesia i una tosquetat que aproximava aquest col·lectiu humà a la

natura amb la qual estaven permanentment en contacte. De la mateixa manera, Ginard valorava els costums festius atribuïts a la pagesia per la seva senzillesa arcaica que inevitament els acostava a l'espontaneïtat de la natura. És d'aquesta manera que es presentava la pagesia com la personificació humana de les essències de la nació mallorquina, ja que s'entenia Mallorca com la nació natural o espontània basada en el territori, la llengua no estandarditzada i regulada i la cultura popular, sempre en contrast amb l'artificiositat de l'estat i la seva cultura oficial burocratitzada.

Tant en la representació de la mallorquinitat que Ginard feia a través del santuari de Sant Salvador com a granja, com en la que igualment feia a partir de la descripció de les festes de Son Marí, observam que en el discurs de la seva obra la pagesia ja no només és vista com a un element passiu més que forma part del paisatge i de la naturalesa que es descriu. En aquests dos *Croquis artanencs* Ginard valora la producció agropecuària generada per aquests col·lectius i les expressions culturals que reproduïen en el seu temps d'oci. Amb el fet de considerar el treball agrícola i la cultura popular pagesa com a elements definidors de la mallorquinitat es pot entreveure un acostament populista als col·lectius pagesos com a part activa de la nació que no s'entreveu per exemple en l'obra de Costa i Llobera o de Sureda Blanes.

Hem de tenir en compte que el perfil intel·lectual i personal de Rafel Ginard no era el mateix que el dels autors anteriors. Tant Costa Llobera com Sureda Blanes eren fills de famílies terratinents que havien tingut l'oportunitat d'estudiar fora de l'illa i adquirir experiències més cosmopolites fins i tot fora de les fronteres de l'estat espanyol. Rafel Ginard per la seva banda, va ser un d'aquells fills de famílies pageses més o manco humils que vern tenir la oportunitat de tenir accés a la cultura lletrada a través de les polítiques expansives de captació d'alumnat dutes a terme pels seminaris de principis de segle XX. Tot i no tenir una preparació acadèmica tan elevada i cosmopolita, s'ha

⁷⁷ Ginard, R. 1929. "Les festes de Son Marí" a *Croquis Artanencs*. Palma: Moll, 1995, p. 88. Publicació original a Llevant, 20 de maig de 1929.

de valorar que Ginard va ser educat com a pagès a l'àmbit familiar per la qual cosa, igual que Mossèn Alcover, el podem considerar un agent cultural ambivalent, és a dir, que era coneixedor tant de la cultura popular transmesa oralment a l'àmbit familiar com de la cultura lletrada apresada al seminari i a través dels llibres. Així Rafel Ginard respon més al prototipus de clergue d'ascendència pagesa més interessat en el treball de recopilació i codificació folklorística de la tradició oral atribuïda al poble, que no pas al del terratinent rural d'elevada formació que en les seves estones lliures s'entregava a la literatura i més concretament a la poesia paisatgística. Possiblement aquesta ambivalència i el coneixement afegit de la

pagesia a la qual Ginard s'hi sentia vinculat, és el factor que explica que el seu discurs envers aquest col·lectiu no sigui tant alteritzant i distanciat, i que es valorin certs elements que no es valoren en els poetes més benestants de l'"escola mallorquina" com el coneixement necessari per a la producció agrària o els costums festius protagonitzats per aquests col·lectius. Tot plegat suposa un reconeixement de l'agència dels col·lectius pagesos en la construcció de la identitat mallorquina com a identitat rural, encara que no es té en compte de tot la seva subjectivitat pel que fa a la construcció del coneixement sobre sí mateixos i sobre el seu entorn.